

Naplňování rodičovské odpovědnosti u dětí a mládeže z dětských domovů

Bc. Lucie Dvořáková

Diplomová práce
2023

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií
Ústav pedagogických věd

Akademický rok: 2022/2023

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení:	Bc. Lucie Dvořáková
Osobní číslo:	H21445
Studijní program:	N0111A190013 Sociální pedagogika
Forma studia:	Kombinovaná
Téma práce:	Naplnění rodičovské odpovědnosti u dětí a mládeže z dětských domovů

Zásady pro vypracování

Zpracování rešerše a studium odborné literatury.

Vymezení terminologie a teoretických východisek z oblasti ústavní výchovy, rodičovské odpovědnosti a sociálně-právní ochrany dětí.

Příprava metodiky empirické části, zpracování projektu výzkumu a stanovení výzkumného problému.

Realizace kvalitativního výzkumu formou rozhovorů.

Zpracování a vyhodnocení získaných dat, včetně jejich interpretace.

Prezentace výsledků výzkumu, jejich shrnutí a doporučení pro praxi.

Forma zpracování diplomové práce: tištěná/elektronická

Seznam doporučené literatury:

- NOVOTNÁ, Věra a Vladimír FEJT, 2009. Sociálně-právní ochrana dětí. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského. ISBN 9788086723778.
- ŠÍNOVÁ, Renáta, Lenka WESTPHALOVÁ a Zdeňka KRÁLÍČKOVÁ, 2016. Rodičovská odpovědnost. Praha: Leges. Teoretik. ISBN 9788075021793.
- ŠMÍD, Ondřej a Radka VACOVÁ, 2017. Povinnosti a práva rodičů k dětem. Praha: Leges. Teoretik. ISBN 9788075021953.
- ŠVARČÍČEK, Roman a Klára ŠEĐOVÁ, 2014. Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách. Vyd. 2. Praha: Portál. ISBN 9788026206446.
- VÁGNEROVÁ, Marie a Lidka LISÁ, 2021. Vývojová psychologie: dětství a dospívání. Vydání třetí, přepracované a doplněné. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum. ISBN 978-80-246-4961-0.

Vedoucí diplomové práce: Mgr. Lucie Cejpek Blašítková, Ph.D.
Ústav pedagogických věd

Datum zadání diplomové práce: 10. ledna 2023
Termín odevzdání diplomové práce: 21. dubna 2023

L.S.

Mgr. Libor Marek, Ph.D.
děkan

doc. Mgr. Jakub Hladík, Ph.D.
ředitel ústavu

Ve Zlíně dne 10. ledna 2023

PROHLÁŠENÍ AUTORA DIPLOMOVÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním diplomové práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ^{1/};
- beru na vědomí, že diplomová práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k nahlédnutí;
- na moji diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ^{2/};
- podle § 60 ^{3/} odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ^{3/} odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – diplomovou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování diplomové práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky diplomové práce využít ke komerčním účelům.

Prohlašuji, že

- elektronická a tištěná verze diplomové práce jsou totožné;
- na diplomové práci jsem pracoval(a) samostatně a použitou literaturu jsem citoval(a). V případě publikace výsledků budu uveden(a) jako spoluautor.

Ve Zlíně

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevydělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlázení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst.

3). Odpírá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.

(2) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užít či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělků jim dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložil, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlíží k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

ABSTRAKT

Diplomová práce se zabývá naplňováním rodičovské odpovědnosti u dětí a mládeže z dětských domovů. Práce je rozdělena na teoretickou a praktickou část. V teoretické části seznámíme čtenáře s činností orgánu sociálně právní ochrany dětí, dále je popsán proces odebrání dítěte z péče a podpora rodiny v této nelehké situaci. Hlavní kapitola charakterizuje rodičovskou odpovědnost, její vznik, zánik, nositele a oblasti rodičovské odpovědnosti. Na závěr kapitoly jsme popsali, jak má správně fungovat rodičovství. V poslední kapitole teoretické části popíšeme ústavní výchovu, dětský domov a roli sociálního pracovníka v dětském domově. Druhá, praktická část, je tvořena kvalitativním výzkumem, ke sběru dat je použita metoda rozhovorů a analýz dokumentů. Data jsou zpracovány formou případové studie a jsou vyobrazeny prostřednictvím kazuistik. Výsledkem výzkumné části je popis, jak rodiče naplňují jednotlivé oblasti rodičovské odpovědnosti, a to z pohledu sociálního pracovníka dětského domova.

Klíčová slova: sociálně-právní ochrana dětí, ústavní výchova, rodičovská odpovědnost

ABSTRACT

The thesis deals with the fulfilment of parental responsibility of children and youths from children's homes. The thesis is divided into theoretical and practical parts. In the theoretical part we introduce the reader to the activities of the institution of social and legal protection of children, then the process of removing a child from care and support for the family in this difficult situation is described. The main chapter characterizes parental responsibility, its origin, termination, carriers and areas of parental responsibility. At the end of the chapter we describe how parenting should work properly. In the last chapter of the theoretical part we describe institutional education, the children's home and the role of the social worker in the children's home. The second, practical part, consists of qualitative research; the method of interviews and document analysis is used to collect data. The data are processed in the form of a case study and are illustrated through case studies. The result of the research part is a description of how parents fulfill the different areas of parental responsibility, from the perspective of a social worker of a children's home.

Keywords: parental responsibility, social-legal protection of children, institutional care

PODĚKOVÁNÍ

Mé poděkování patří Mgr. Lucii Cejpek Blašíkové, Ph.D., za odborné vedení, trpělivost a ochotu, kterou mi v průběhu zpracování diplomové práce věnovala. Dále bych chtěla poděkovat pracovníkům dětských domovů a rodičům dětí, kteří mi poskytli údaje pro praktickou část diplomové práce.

Prohlašuji, že odevzdaná verze diplomové práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

OBSAH

ÚVOD.....	10
I TEORETICKÁ ČÁST	12
1 ODEBRÁNÍ DÍTĚTE Z RODINY	13
1.1 SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANA DĚTÍ V KONTEXTU ODEBRÁNÍ DÍTĚTE Z RODINY	14
1.2 UMÍSTĚNÍ DÍTĚTE DO DĚTSKÉHO DOMOVA	17
1.3 PODPORA RODINY PO ODEBRÁNÍ DÍTĚTE Z PÉČE	18
1.4 HODNOCENÍ POTŘEB RODINY	19
2 RODIČOVSKÁ ODPOVĚDNOST.....	22
2.1 VZNIK, ZÁNİK A ÚPRAVA RODIČOVSKÉ ODPOVĚDNOSTI	22
2.2 NOSITEL RODIČOVSKÉ ODPOVĚDNOSTI.....	24
2.3 OBLASTI RODIČOVSKÉ ODPOVĚDNOSTI	24
2.4 RODIČOVSTVÍ.....	27
3 ÚSTAVNÍ VÝCHOVA	30
3.1 DĚTSKÝ DOMOV	31
3.2 SOCIÁLNÍ PRACOVNÍK V DĚTSKÉM DOMOVĚ.....	33
II PRAKTICKÁ ČÁST.....	36
4 VÝZKUM.....	37
4.1 VÝZKUMNÉ CÍLE	38
4.2 VÝZKUMNÉ OTÁZKY	39
4.3 POJETÍ VÝZKUMU	39
4.4 VÝZKUMNÝ SOUBOR A ZPŮSOB VÝBĚRU	40
4.5 VÝZKUMNÁ TECHNIKA	41
4.6 ZPŮSOB ZPRACOVÁNÍ DAT	42
5 KAZUISTIKY	44
5.1 KAZUISTIKA Č. 1	44
5.1.1 Osobní anamnéza	44
5.1.2 Rodinná anamnéza	45
5.1.3 Udržování styku s dítětem.....	45
5.1.4 Zajišťování výchovy a vzdělání dítěte	46
5.1.5 Zastupování a spravování jmění dítěte.....	47
5.1.6 Oblast péče o jeho zdraví, tělesný, rozumový, citový a mravní vývoj	47
5.1.7 Pohled sociálního pracovníka na naplňování rodičovské odpovědnosti.....	47
5.2 KAZUISTIKA Č. 2	48
5.2.1 Osobní anamnéza	48
5.2.2 Rodinná anamnéza	49
5.2.3 Udržování styku s dítětem.....	49

5.2.4	Zajišťování výchovy a vzdělání dítěte	50
5.2.5	Zastupování a spravování jmění dítěte.....	51
5.2.6	Oblast péče o jeho zdraví, tělesný, rozumový, citový a mravní vývoj	51
5.2.7	Pohled sociálního pracovníka na naplňování rodičovské odpovědnosti.....	52
5.3	KAZUISTIKA Č. 3	52
5.3.1	Osobní anamnéza	52
5.3.2	Rodinná anamnéza	53
5.3.3	Udržování styku s dítětem.....	54
5.3.4	Zajišťování výchovy a vzdělání dítěte	55
5.3.5	Zastupování a spravování jmění dítěte.....	56
5.3.6	Oblast péče o jeho zdraví, tělesný, rozumový, citový a mravní vývoj	57
5.3.7	Pohled sociálního pracovníka na naplňování rodičovské odpovědnosti.....	58
5.4	KAZUISTIKA Č. 4	58
5.4.1	Osobní anamnéza	58
5.4.2	Rodinná anamnéza	59
5.4.3	Udržování styku s dítětem.....	60
5.4.4	Zajišťování výchovy a vzdělání dítěte	60
5.4.5	Zastupování a spravování jmění dítěte.....	61
5.4.6	Oblast péče o jeho zdraví, tělesný, rozumový, citový a mravní vývoj	61
5.4.7	Pohled sociálního pracovníka na naplňování rodičovské odpovědnosti.....	62
6	INTERPRETACE DAT.....	63
	ZÁVĚR	71
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	73
	SEZNAM TABULEK.....	77
	SEZNAM PŘÍLOH.....	78
	PŘÍLOHA P I: OTÁZKY K ROZHOVORŮM.....	79
	PŘÍLOHA P II: ODPOVĚDI RESPONDENTA – ANALÝZA DAT	81

ÚVOD

Diplomová práce se zabývá tématem naplňování rodičovské odpovědnosti rodičů u dětí a mládeže (dále jen dětí) umístěných v dětských domovech. Jedná se o příliš neprobádané téma, které ale velmi souvisí s tématem více diskutabilním, což je umístění dětí do ústavních zařízení a jejich setrvání v nich. Vybrané aktuální téma nám zprostředkuje popis rodičovské odpovědnosti a naplňování rodičovské odpovědnosti v praxi.

Chtěli bychom poukázat na nedostatečný zájem rodičů o děti, které jsou umístěné v dětských domovech. Rodiči při odebrání dítěte z péče automaticky nezaniká rodičovská odpovědnost a je jeho povinností a právem dítěte, aby plnil ty práva a povinnosti, které vychází z oblastí rodičovské odpovědnosti. Rodič má v rámci rodičovské odpovědnosti (dle zákona č. 89/2012 Sb., nový občanský zákoník) udržovat kontakt s dítětem, pečovat o jeho zdraví, tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj, ochraňovat jej, zajistit mu vzdělání a výchovu, určit místo bydliště, zastupovat dítě a spravovat jeho jmění. V diplomové práci se zaměříme především na oblast udržování styku, péče o zdraví, tělesný, citový, mravní a rozumový vývoj, zajištění vzdělání a výchovy, spravování jmění, které rozšíříme o prozkoumání oblasti placení povinných úhrad za péči dítěte v dětském domově.

Tomu předchází kapitola o odebrání dítěte z péče, která popisuje proces odebrání dítěte z péče, kdo je tímto úkonem pověřen, jak daný úkon provádí. Stěžejním orgánem je orgán sociálně-právní ochrany dětí, jehož činnost je v první kapitole popsána. Charakterizujeme, jak probíhá podpora rodiny po odebrání dítěte z péče.

Následuje kapitola zaměřená na hlavní téma diplomové práce, jak již bylo zmíněno výše, téma rodičovské odpovědnosti. Charakterizujeme rodičovskou odpovědnost, kdy vzniká, komu náleží a kdo ji musí vykonávat, jaké jsou oblasti rodičovské odpovědnosti. Popíšeme termín rodičovství a jakým problémům rodiče čelí.

Poslední kapitola teoretické části je věnována tematice ústavní výchovy. V kapitole se dozvíme informace o výkonu ústavní výchovy, blíže popíšeme princip dětských domovů a náplň práce a popis sociálního pracovníka v dětském domově.

Problému, kterému v práci věnujeme pozornost, je plnění a rozvoj rodičovské odpovědnosti rodičů dětí umístěných v dětských domovech. Považujeme za důležité nezaměřit pozornost pouze na umístění dětí do zařízení, ale zaměřit se na rychlý návrat dítěte zpět do funkční rodiny. Dítě není do ústavního zařízení umístěno za účelem dlouhodobého charakteru, plní funkci dočasného a žádoucího prostředí pro výchovu dítěte po dobu, kdy rodič odstraňuje

důvody, pro které bylo dítě do zařízení umístěno. V době, kdy rodič usiluje o nápravu svých problémů, je nutné nadále plnit svou rodičovskou odpovědnost a z ní vycházející práva a povinnosti. Jak rodiče naplňují rodičovskou odpovědnost u svých dětí, které jsou umístěny v dětském domově? To je hlavní výzkumná otázka této diplomové práce.

Druhou část diplomové práce tvoří praktická část. Ke zjištění výzkumných otázek byl zvolen kvalitativní výzkum, sběr dat probíhal formou rozhovorů a analýzou dokumentů. Následně proběhla analýza získaných dat. Rozhovory i analýzu dat poskytli sociální pracovníci nebo ředitelé/ředitelky dětských domovů, kteří spolupracují jak s dětmi, tak s rodiči a dalšími orgány zapojenými do situace dané rodiny. Rozhovory měly proběhnout i s rodiči dětí, ale někteří rodiče s účastí nesouhlasili nebo se na rozhovor několikrát nedostavili. Rozhovor proběhl pouze s jedním rodičem. Z analyzovaných dat byly následně vytvořeny kazuistiky čtyř případů, které popisují příběhy dětí a jejich rodičů a jednotlivé oblasti rodičovské odpovědnosti a to, jak rodiče tyto oblasti vykonávají. Na závěr práce proběhla interpretace dat, kde předkládáme odpovědi na výzkumné otázky podložené teoretickými znalostmi. Zmíněna budou i doporučení od sociálních pracovníků, týkající se dané problematiky.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 ODEBRÁNÍ DÍTĚTE Z RODINY

První kapitola diplomové práce se zabývá odebráním dítěte z péče. Cílem je seznámit čtenáře s legislativou a teorií sociálně právní ochrany dětí a systémem péče o ohrožené děti v ČR. V roce 2019 proběhla statistika počtu dětí žijící mimo svou rodinu, jednalo se o 28 700 dětí, z toho 20 295 dětí žilo v náhradní rodinné péči a 8405 dětí v institucionální péči (Pemová, Ptáček, 2022), což nás přivádí k myšlence důležitosti této problematiky.

V této kapitole se budeme věnovat odebrání dítěte z péče, zpravidla se jedná o ohrožené děti. Ohrožené dítě je *dítě, jehož základní potřeby nejsou naplněny nebo je ohrožené jejich naplňování* (Matoušek a Pazlarová, 2016, str. 11). V praxi se může jednat o dítě pocházející z nevhodného prostředí, kde s ním bylo zacházeno proti jeho zájmům a zdraví. Může se také jednat o dítě, které vyrůstalo v nevyhovujícím domácím prostředí, např. v sociálně vyloučené lokalitě. Jedná se i o dítě, které nevyrostalo se svou vlastní rodinou a vykazuje známky poruch chování (Matoušek, Pazlarová, 2016).

Vývojové potřeby dítěte jsou dle Matouška a kol. (2022) zaměřeny především na oblast zdraví dítěte, vzdělávání se, emoční vývojovou stránku, chování dítěte, vztahy v rodině a blízkém okolí, totožnost, samostatnost a sebeobsluhu.

Při posuzování rizik ohroženého dítěte pracovníci využívají informace z oborů psychologie, pedagogiky, zdravotnictví a dalších různých oborů. Pracovník by se měl orientovat především v oblasti vývojové psychologie a teorii vztahových vazeb (Matoušek a kol., 2022).

Celkové vyhodnocení situace dítěte se posuzuje na základě tří oblastí:

- *vývojové potřeby dítěte,*
- *rodičovskou odpovědnost,*
- *rodinu a prostředí* (MPSV, 2014 in Matoušek a kol., 2022, str. 76).

Zásadním a prvním krokem při práci s rodinou je správné vyhodnocení jejich situace (Matoušek a kol., 2022). Hodnotí se, jestli je prostředí pro dítě příznivé a dle toho se pak plánuje a posuzuje, zda a nakolik, bude práce s rodinou efektivní (Matoušek a Pazlarová, 2014 in Matoušek a kol., 2022). Výsledkem je posouzení míry ohrožení dítěte, čímž zjistíme, jak postupovat dále (Pemová, Ptáček, 2012 in Matoušek a kol. 2022). Jestliže je k vyhodnocení případu třeba více informací, je vytvořen individuální plán ochrany dítěte (Matoušek a kol., 2022). Důležitá je i spolupráce s ostatními institucemi, přičemž k získání

informací o dítěti a rodině je zpravidla uspořádána případová konference. Dle Matouška a Pazlarové (2010) je případová konference nejefektivnější formou plánování. Při setkání se vytvoří plán pomoci pro rodinu, účastnit by se měli i rodiče. Motejl a kol. (2007) tvrdí, že jestliže žádný z prostředků použitý k nápravě rodiny nebyl účinný a míra narušených funkcí v rodině ohrožuje zdraví a zájem dítěte, je nutné přistoupit ke změně výchovného prostředí, jinými slovy, je dítě odejmuto z péče rodičů (nebo jiné osobě pečující o dítě). Celý postup si přiblížíme v následující podkapitole.

1.1 Sociálně-právní ochrana dětí v kontextu odebrání dítěte z rodiny

Stěžejním orgánem pro ochranu ohrožených dětí v České republice je orgán sociálně-právní ochrany dětí (dále jen OSPOD). Zákon č. 359/1999 Sb. je základní legislativou v oblasti péče o ohrožené děti. Cílovou skupinou jsou děti:

- jejichž rodiče zemřeli,
- jejichž rodiče neplní či dokonce zneužívají práva plynoucí z rodičovské odpovědnosti,
- které vedou zahálčivý nebo nemravný život,
- které utíkají z domu od rodičů,
- které se stali oběťmi trestného činu,
- které jsou ohroženy násilím,
- které žádají o udělení mezinárodní ochrany, azylanty,
- vykazující problematické chování (Matoušek, Pazlarová, 2016)

Hlavním cílem sociálních pracovníků OSPOD by mělo být obnovení těch funkcí rodiny, které nejsou dostatečně plněny. Obnova funkcí rodiny může probíhat formou preventivní a poradenské činnosti OSPOD. Činnosti by měly vést ke zmírnění negativních vlivů rodiny, aby nemuselo docházet k přijetí výchovných opatření OSPOD nebo soudu. Pracovníci usilují i o to, aby byla především řádně zajištěna péče o dítě. V případě, kdy ke zlepšení situace v rodině nedojde, spolupráce OSPOD a rodiny nekončí, naopak je působení na rodinu zesíleno. Může se jednat o zvýšení intenzity práce s rodinou nebo využít mezioborové spolupráce a doporučit rodině návštěvu odborného poradenského pracoviště nebo neziskové organizace. Jestliže tato opatření nevedou k pozitivním změnám v rodině, může dojít k

negativním a velmi zásadním zásahům do rodiny, jako např. uložení opatření nebo i např. rozhodnutí soudu ve věci péče o dítě (Motejl a kol., 2007).

Během hodnocení schopností rodiny, u kterých spatřujeme možnost zanedbávání péče, je důležité zjišťovat:

- zda je rodina schopna zvládnout starost o domácnost,
- zda v rodině panuje zdravá míra autority,
- jestli je rodina soudržná,
- a pozorovat vzájemné vazby mezi členy rodiny (Matoušek a Pazlarová, 2010).

Nemůže-li o dítě osobně pečovat žádný z rodičů ani poručník, může soud svěřit dítě do osobní péče jiného člověka (dále jen „pečující osoba“). Rozhodnutí o svěřeni dítěte do péče musí být v souladu se zájmy dítěte (Zákon č. 89/2012 Sb., ©2023).

Náročná je situace odebrání dítěte z péče i pro příslušného pracovníka, který se může ocitnout ve velmi náročném postavení. Rodina jej může vnímat jako viníka celé situace a může to velmi narušit důvěru mezi pracovníkem a rodinou (Matoušek, Pazlarová, 2014).

Návrh soudům na rozhodnutí ve věci odebrání dítěte z péče nebo i ve věci rozsahu rodičovské odpovědnosti podává obecní úřad s rozšířenou působností. Pracovníci OSPOD pracují s ohroženými dětmi a vyhodnocují míru ohrožení dětí, fungování rodiny vůči dítěti a mají mnoho dalších kompetencí (Motejl a kol., 2007).

Odebrání dítěte z péče rodičů je jedním z nejzávažnějších zásahů do základních práv dítěte. Jestliže je dítě odebráno z péče rodičů, jedná se o velmi závažnou situaci a bez souhlasu zákonného zástupce tak může být činěno jen na základě rozhodnutí soudu. Existují dva právní instituty, které mohou rozhodnout o umístění dítěte do náhradní výchovy, jedná se o předběžné opatření a o pravomocný rozsudek (Pemová, Ptáček, 2022).

V jednání věci svěřeni dítěte do péče jiné fyzické osobě, je žádoucí, aby fyzická osoba, které je dítě svěřeno do péče, řádně zajistila výchovu dítěte a vyjádřila souhlas k jeho převzetí. Výběr dané osoby je vždy primárně cílen na rodinné příslušníky. Práva a povinnosti k dítěti jsou osobě přebírající dítě do péče vždy upraveny (Novotná, Fejt, 2009).

Zákon č. 292/2013 Sb., udává v § 452, tvrzení o předběžném opatření následující: *Ocitlo-li se nezletilé dítě ve stavu nedostatku řádné péče bez ohledu na to, zda tu je či není osoba, která má právo o dítě pečovat, nebo je-li život dítěte, jeho normální vývoj nebo jiný důležitý zájem vážně ohrožen nebo byl-li narušen, soud předběžným opatřením upraví poměry dítěte*

tak, že nařídí, aby dítě bylo umístěno ve vhodném prostředí, které v usnesení označí (Zákon č. 292/2013 Sb., ©2023). Předběžné opatření se udává na určitou dobu, zpravidla na dobu 1 měsíce až 3 měsíců, v určitých případech může být předběžné opatření prodlouženo. Rodiče, OSPOD i opatrovník dítěte mohou soudu navrhnout zrušení předběžného opatření, soud tuto situaci musí do 7 dnů rozhodnout. Jedná se o opatření, které by mělo být využito v krajních případech závažného ohrožení dítěte (Pemová, Ptáček, 2022).

Existují dvě situace, kdy je dána povinnost OSPOD vydat předběžné opatření podle zvláštního právního předpisu, a to v situaci, kdy se dítěti není poskytnuta žádná péče a v případě ohrožení jeho zdravého vývoje. Jedná se o případy nejzávažnější intenzity (Motejl a kol., 2007).

Pravomocným rozsudkem soudu dochází k umístění dítěte do náhradní výchovy, může se jednat o pěstounskou péči nebo o zařízení ústavní či ochranné výchovy. V případě umístění dítěte do péče pěstounů nebo institucionálního zařízení, je nutné, aby situace rodiny byla neustále přezkoumávána, aby v případě odstranění problémů, které zapříčinily umístění dítěte mimo rodinu, byl tento rozsudek zrušen (Pemová, Ptáček, 2022). Dítě má právo vyjádřit se k dané situaci, v České republice je stanovena přibližná věková hranice, kdy je názor dítěte brán v potaz, od věku 12 let (Matoušek, Pazlarová, 2016).

Existují i situace, kdy je nutné dítě odebrat z rodiny bez předchozí přípravy či domluvy, v případech, kdy je vážně ohroženo zdraví či život dítěte. Zpravidla se jedná o situace, kdy je odhaleno týrání nebo zneužívání dítěte. Celý proces je následně mnohem náročnější, drastičtější a intenzivnější. Při takových událostech je povolána i policie (Matoušek, Pazlarová, 2014). Jestliže existuje podezření o špatném zacházení s dítětem nebo jestliže se dítě stalo obětí trestného činu, klíčová je spolupráce s policií i se státním zastupitelstvím o okamžitém odebrání z péče. Primární je udržet dítě v bezpečí (Matoušek, Pazlarová, 2014).

Motejl a kol. (2007) zmiňují v knize článek 9 Úmluvy o právech dítěte, který hovoří o tom, že odebrání dítěte z rodiny proti jeho vůli není umožněno, výjimkou je situace, kdy tuto situaci schválí soud na základě soudního rozhodnutí, je-li tak nutno jednat v zájmu dítěte. V tomto případě, jak jsme již zmiňovali výše, by se měla zvýšit intenzita podpory od sociálních pracovníků OSPOD pro rodinu. Cílem je totiž návrat dítěte zpět do rodiny. V některých případech musí dojít i k sanaci rodiny, aby mohlo být dítě svěřeno zpět do péče rodičů.

Ještě předtím, než je dítěti nařízená ústavní výchova, je povinností soudu důkladně prošetřit, zda nelze dítěti místo ústavní výchovy zajistit náhradní rodinnou výchovu, např. pěstounskou péči, příbuzenskou pěstounskou péči, osvojení. Náhradní rodinná péče má vždy přednost před ústavní výchovou (Novotná, Fejt, 2009).

Jedním z hlavních nedostatků v činnosti OSPOD je nedostatečný vliv na rodiče v oblasti plnění povinností vyplývajících z rodičovské odpovědnosti. Také autoři zmiňují podcenění rodinné situace v raném stádiu problémů rodiny. Práce s rodinou by měla začít ve fázi prevence, ne ve fázi řešení aktuálních problémů (Motejl a kol., 2007).

Motejl a kol. (2007) se ke špatné praxi OSPODU vyjadřují následovně: jestliže je rodiči nějakým způsobem upravena rodičovská odpovědnost vůči dítěti, je pracovník OSPOD povinen sledovat, zda dané opatření vedlo k nápravě. Soudu má následně podávat návrhy o projednání zrušení těchto omezení rodičovské odpovědnosti. Poukazuje také na nečinnost OSPOD v situaci, kdy je pozastaven výkon rodičovské odpovědnosti.

1.2 Umístění dítěte do dětského domova

Umístěním dítěte do ústavního zařízení musí vždy předcházet spolupráce OSPOD a rodiny. Sociální pracovník rodině zpravidla uloží výchovné opatření, díky kterému by se měla situace v rodině stabilizovat a následně zlepšit. Jestliže se tak nestane, je nutné přejít k závažnějšímu rozhodnutí, a to svěřením dítěte do péče jiné osobě, v tomto případě do péče ústavního zařízení (Matoušek a kol., 2022).

Nejčastější možností při odebrání dítěte z rodiny je umístění dítěte do určitého typu ústavního zařízení. Většinou se jedná o přesun z rodiny do diagnostického ústavu a až poté do dětského domova. Dítě může být umístěno i do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, i když se nejedná o typ zařízení ústavní výchovy (Matoušek, Pazlarová, 2014).

§ 971 NOZ vysvětluje umístění dítěte do zařízení ústavní výchovy následovně: *jsou-li výchova dítěte nebo jeho tělesný, rozumový či duševní stav, anebo jeho řádný vývoj vážně ohroženy nebo narušeny do té míry, že je to v rozporu se zájmem dítěte, anebo jsou-li tu vážné důvody, pro které rodiče dítěte nemohou jeho výchovu zabezpečit, může soud jako nezbytné opatření také nařídit ústavní výchovu. Učiní tak zejména tehdy, kdy dříve učiněná opatření nevedla k nápravě. Soud přitom vždy zvažuje, zda není na místě dát přednost svěřením dítěte do péče fyzické osoby (Zákon č. 89/2012 Sb., ©2023).*

Návrh na svěřením dítěte do péče ústavního zařízení probíhá zpravidla v situacích, kdy se předpokládá, že nepříznivá rodinná situace si žádá řešení dlouhodobého charakteru. Je tedy

nutné učinit rozhodnutí, které zamezí tomu, aby bylo dítě dlouhodobě ovlivněno nepříznivým vývojem v rodině. Většinou se jedná o případy, u kterých již byla použita výchovná opatření, ale nevedla k nápravě. Těmi případy jsou např. situace, kdy rodič není schopen řádně zajistit výchovu dítěte a z toho plynoucí povinnosti, nebo když přímo ohrožuje tělesný, duševní a mravní vývoj dítěte apod. (Motejl a kol., 2007).

Povinností OSPOD po umístění dítěte do dětského domova je dodržovat pravidelné návštěvy v časovém rozmezí 1x za 3 měsíce. Během schůzky by měl pracovník OSPOD vyhodnotit situaci dítěte. Na základě informací o dítěti si sociální pracovníci poskytnou informace navzájem. Samotná návštěva by pak měla probíhat v soukromí (Matoušek a kol., 2022).

Dle Motejla a kol. (2007) v případě, kdy je dítě odebráno z péče rodičů, mají rodiče vynaložit veškeré úsilí k tomu, aby dítě bylo navraceno zpět do rodinného prostředí. Tento proces se nazývá sanace rodiny. Jedná o proces, který má vést sociální pracovník OSPOD a sociální pracovník zařízení, v němž je dítě umístěno.

Po odebrání dítěte z rodiny nastává prostor pro rodiče, který by měli využít k nápravě situace, jež vedla k odebrání dítěte. Jestliže jsou v rodině narušeny nějaké základní funkce, měl by je rodič bezprostředně odstranit (Motejl a kol., 2007).

1.3 Podpora rodiny po odebrání dítěte z péče

I přesto, že někteří rodiče nejsou schopni náležitě zajistit výchovu jejich dětí, je pro ně situace odebrání dítěte z rodiny velmi náročná a stresující. V této situaci je velmi důležitá podpora od odborného pracovníka, aby rodina byla schopna tuto událost zvládnout, ale aby se i předešlo dalšímu zhoršování situace mezi rodiči a dítětem. To, jak se rodina zachová během odebrání dítěte z péče může předpovídat, jak bude následující práce s rodinou fungovat (Matoušek a Pazlarová, 2014).

V momentě, kdy je již dítě umístěno v dětském domově a rodina se vzpamatovala z počátečního šoku, je klíčové započít další spolupráci s rodinou zaměřenou na návrat dítěte zpět do rodiny. Autoři tvrdí, že rodinu odchod dítěte z rodiny motivuje ke změně. Nápomocné se zdá být prezentování odchodu dítěte z rodiny jako dočasnou událost. Návrat dítěte je pouze na snaze a aktivitě rodiny. Rodina si musí být vědoma změn, které musí udělat, aby mohlo být dítě vráceno zpět do rodiny. Pokud neproběhne dostatečná informovanost a motivace rodiny, je možné, že se rodina se situací odebrání dítěte smíří (Matoušek, Pazlarová, 2014).

Dítěti by mělo být při odchodu z rodiny vše vysvětleno pravdivě a srozumitelně, dle jeho schopností. Dítě musí vědět, kam z rodiny odchází a kdo se o něj bude nadále starat. Určité není správné dítěti v této situaci lhát. Jestliže není přesně jasné, kam bude dítě trvale umístěno, je důležité mu situaci vysvětlit. I přes to, že dítě pochází z nepřijatelných podmínek pro výchovu dítěte, vždy pro něj bude daná situace traumatizující. Vzornou přípravou na situaci je možné trauma dítěte zmírnit, vhodná je také pomoc od odborníků, např. psychologů (Matoušek, Pazlarová, 2014).

Jestliže je umístění dítěte do ústavního zařízení shledáno jako nejvhodnější možnost řešení situace a soud tento návrh podpoří, je velice důležité poskytnout dítěti dobu na adaptaci. Udává se, že by mělo být dítě umístěno do dětského domova, který je v blízkosti bydliště rodičů či jiných pečujících osob. Pokud to není možné, je třeba podporovat rodinu a dítě v pravidelném kontaktu, aby byla adaptace pro dítě přijatelnější. Po dobu pobytu dítěte v dětském domově jsou dítě i jeho rodiče podporováni k tomu, aby udržovali kontakt. Dítě musí být dostatečně informováno o tom, jak o něj bude pečováno, jaké osoby jej budou mít na starost a na koho se může obrátit v případě potřeby či nespokojenosti (Pacnerová et al., 2015 in Matoušek a kol., 2022).

Pracovník, řešící situaci odebrání dítěte z péče rodičům, by měl rodičům dávat naději, že se může jednat pouze o dočasné řešení a motivovat je tím. Jedná se o velmi náročnou životní situaci a vypořádat se s ní může být dlouhým procesem, při němž by měl být pracovník OSPOD rodině nápomocen (Matoušek, Pazlarová, 2014).

Prostřednictvím kontaktu s dítětem má rodič příležitost rozvíjet své rodičovské kompetence. Rodiče nejsou příliš zvyklí trávit s dětmi volný čas, plánovat různé aktivity, je tedy zásadní, aby pracovník rodiče motivoval a dával jim zpětnou vazbu (Pazlarová, 2011 in Matoušek a Pazlarová, 2014).

1.4 Hodnocení potřeb rodiny

Osoby odpovědné za výchovu dítěte mají značný vliv na to, jak funguje rodina a jakým způsobem je zajištěno zdraví a přiměřený vývoj dětí (Matoušek a kol., 2022).

V první řadě je třeba popsat situace, které vedou k tomu, že je relevantní hodnotit rodinu. Jedná se o případy, kdy:

- existuje podezření, že vlastní nebo náhradní rodina vychovává dítě nepřiměřeně,
- je dítě převzato do péče náhradní rodiny nebo do ústavního zařízení,

- se matka nebo otec (případně oba) dostanou do nepříznivé sociální situace,
- je zvažován návrat dítěte zpět do rodiny (z ústavní nebo náhradní rodinné péče), zjišťuje se v tomto případě, zda je rodina na návrat dítěte připravena,
- se rozhoduje o svěření dítěte do péče po rozvodu rodičů atd. (Matoušek, Pazlarová, 2010).

Jestliže se situace rodiny stane zájmem OSPOD, je nutné zhodnotit rodiče v jejich výkonu rodičovské role. Existuje několik metodik, které pomohou pracovníkovi zjistit, jak rodič naplňuje rodičovskou kapacitu, je ale nutné velmi dobře znát příběh rodiny. Pro použití těchto metodik je tedy prvotně důležité zajistit všechna data a informace o rodině a jejich situaci. Jedná se o dlouhodobý proces (Matoušek a kol., 2022).

Sběr informací o rodině probíhá prostřednictvím rozhovorů s rodiči i s dítětem, dále probíhají šetření v rodině. Ke sběru informací lze využít i různých zpráv od odborníků spolupracujících s rodinou. Pracovník musí ke sběru dat přicházet s velkou opatrností, aby nenarušil důvěru rodiny a zároveň chránil zájmy dítěte (Matoušek a kol., 2022).

Matoušek a kol. (2022) v knize znázorňují tabulku hodnocení rodičovské kapacity ze zdroje MPSV (2014). Rozlišují následující oblasti vyhodnocení rodičovské kapacity:

- *Schopnost rodiče zajistit základní péči a naplňování potřeb dítěte*
- *Schopnost zajistit bezpečí a ochranu před újmou nebo nebezpečím*
- *Citová vřelost ve stálém rodinném prostředí*
- *Stimulace a podněty s cílem přispívat k učení a intelektuálnímu rozvoji dětí*
- *Vedení a hranice*
- *Stabilita* (Matoušek a kol., 2022, str. 133).

Dle Pemové a Ptáčka (2012) in Matoušek a kol., (2022) by se měl obsah informací, které shromažďuje pracovník pro hodnocení kvality péče a schopnosti rodičů, specializovat na oblasti materiálního a finančního zajištění rodiny, na oblast výkonu péče o děti, na oblast vztahů a komunikace v rodině a na identifikování potřeb rodiny. Opomenout by se neměla ani oblast rodičovství, výkon rodičovství, fungování vztahu mezi manžely (partnery). Identifikovat by pracovníci měli i názor rodičů na jejich současnou situaci a momentální problémy v rodině. Jakmile se pracovníkovi podaří získat potřebná data a vyhodnotí situaci

rodiny, zváží dle výsledků způsob další spolupráce s rodinou. Kdykoliv to bude nutné, musí proces hodnocení provádět znovu.

Pro představu zmíníme i metodiku zvanou *Rámec pro hodnocení potřebných dětí a jejich rodin (Framework for the Assessment of Children in need and their Families)*. Tato metodika se dělí do tří oblastí:

- *Vývojové potřeby dítěte,*
- *Kapacita rodičů,*
- *Faktory vztahující se k rodině a prostředí (Matoušek a Pazlarová, 2010, str. 109).*

Existuje několik metodik zabývajících se hodnocením potřeb rodiny. Obsahem se ale tyto metodiky většinou neliší, jedná se převážně o péči o dítě po stránce obživy, zdraví, vzdělání, v zajištění jeho rozumového, citového a emocionálního rozvoje, dále zajištění jeho bezpečí, ochrany a starosti o dítě. Dále také způsob výkonu rodičovství, vztahy v rodině, mezi partnery, nastavení autority, nastavení hranic a hodnot, vzorce chování, emoční stabilita. Zkoumá se výchovný styl, předávané vzorce, míra kontroly a vedení, prohlubování samostatnosti a soběstačnosti. Mimo jiné je obsahem ochrana před nežádoucími vlivy okolí, např. šikana, promiskuita, užívání návykových látek. Uvedené oblasti jsou zpravidla obsahem metodik pro hodnocení rodiny (Matoušek a kol., 2022, Matoušek a Pazlarová, 2010).

2 RODIČOVSKÁ ODPOVĚDNOST

Obsahem stěžejní kapitoly této diplomové práce je teorie rodičovské odpovědnosti. V kapitole popíšeme pojem rodičovská odpovědnost, charakterizujeme práva a povinnosti rodičů a dítěte, představíme legislativu zabývající se rodičovskou odpovědností, za jakých okolností může být rodič odpovědnosti zbaven. Dozvíme se, jestli se rodičovská odpovědnost mění v situaci, kdy je dítě odebráno rodiči z péče. Rodičovskou odpovědnost vymezuje zákon č. 89/2012 Sb. nový občanský zákoník.

Práva a povinnosti rodičů pramenící z rodičovské odpovědnosti v novém občanském zákoníku č. 89/2012 Sb. (dále jen NOZ), vychází z *Principů evropského rodinného práva ve věci rodičovské odpovědnosti (PEFL)*, které vypracovala Komise pro evropské rodinné právo (CEFL) (Schön in Šmíd, Demjanová a kol., 2017, str. 65).

Důležitým legislativním zdrojem zmíněné tematiky je nadále Listina základních práv a svobod, Úmluva o právech dítěte, zákon č. 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí, zákon č. 109/2002 Sb. o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů a mnoho dalších.

V NOZ, v druhé části *Rodinného práva*, hlava II. *Příbuzenství a švagrovství*, oddíl 3 *Rodiče a dítě*, nalezneme pod § 858 následující definici: *Rodičovská odpovědnost zahrnuje povinnosti a práva rodičů, která spočívají v péči o dítě, zahrnující zejména péči o jeho zdraví, jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj, v ochraně dítěte, v udržování osobního styku s dítětem, v zajišťování jeho výchovy a vzdělání, v určení místa jeho bydliště, v jeho zastupování a spravování jeho jmění; vzniká narozením dítěte a zaniká, jakmile dítě nabude plné svéprávnosti. Trvání a rozsah rodičovské odpovědnosti může změnit jen soud (Zákon č. 89/2012 Sb., ©2023).*

Rodičovská odpovědnost je tvořena určitými právy a povinnostmi rodičů, které mají vůči dětem. Dalo by se říci, že rodič má povinnost, na jehož plnění má dítě právo se domáhat. Jedná se o specifický vztah (Šmíd, Demjanová, 2017).

2.1 Vznik, zánik a úprava rodičovské odpovědnosti

Vznik rodičovské odpovědnosti nastává při narození dítěte a trvá až do doby nabytí zletilosti či smrti dítěte (Motejl a kol., 2007). Odpovědnost může být upravena, jestliže je rodiči omezena svéprávnost. Soud může upravit rozsah rodičovské odpovědnosti, jestliže je to

v zájmu dítěte. Pokud rodiči brání nějaká závažná situace ve výkonu rodičovské odpovědnosti, může dojít k jejímu pozastavení. Soud může stanovit i omezení rodičovské odpovědnosti, musí ale stanovit lhůtu, na kterou je omezení vydáno. Jakýkoliv zásah do výkonu odpovědnosti je nezávislý na vyživovací povinnosti vůči dítěti. V případě, kdy rodič zneužil či zanedbal povinnosti plynoucí z rodičovské odpovědnosti, může jí být zbaven. Rozsah a dobu trvání rodičovské odpovědnosti smí měnit pouze soud (Zákon č. 89/2012 Sb., ©2023).

Vznik rodičovské odpovědnosti u rodičů nemusí nastat ve stejný okamžik. Matce zpravidla vzniká odpovědnost ihned po narození dítěte. U otce až poté, co je potvrzena domněnka o otcovství. Ne vždy tomu tak je, jedná se o případy, kdy je otcovství zpochybněno. Ve většině případů je matka vždy jistá, přičemž otec být jistý nemusí (Šmíd, Demjanová, 2017).

Pozastavení rodičovské odpovědnosti vychází především z objektivní příčiny věci, kdy rodiči není umožněno vykonávat odpovědnost. Vždy se jedná o závažnou situaci, jako např. dlouhodobě nepříznivý zdravotní stav, dlouhodobý pobyt rodiče v cizině nebo pobyt ve výkonu trestu odnětí svobody (Motejl a kol., 2007).

Oproti tomu, omezení vzniká v situacích, kdy rodič neplní řádně povinnosti, které vyplývají z rodičovské odpovědnosti. Může se jednat i o situace, kdy rodič závažným způsobem ohrožuje zájem dítěte v důsledku řádné výchovy. V tomto případě se jedná o situace, kdy rodič upřednostňuje své zájmy před zájmy dítěte, čímž mu nevěnuje potřebnou péči. Dále v situaci, kdy dítě ponechává bez výchovného působení a vedení. Také v případě nevhodného zacházení s majetkem dítěte. Omezení a pozastavení je vždy stanoveno na určitou dobu (Motejl a kol., 2007).

Zbavení rodičovské odpovědnosti je možné stanovit z vícero příčin. Převážně se jedná o situace, kdy rodič závažně zanedbává péči o dítě. Rodič může být zbaven odpovědnosti v případě, kdy je odpovědnost vykonávána proti zájmům dítěte, v rozporu s cíli výchovy a při výrazném zanedbávání rodičovských povinností. V případě, kdy dojde ke zbavení rodičovské odpovědnosti rodiče vůči dítěti, je dítěti stanoven poručník (Motejl a kol., 2007).

Jestliže dojde v rodině k takovému zásahu, kdy byla nějakým způsobem upravena rodičovská odpovědnost, je důležitá následná péče v rodině a snaha o odstranění omezení. *OSPOD má povinnost sledovat, zda tato opatření vedla v rodině k nápravě a následně také možnost podávat soudu návrhy na zrušení těchto omezení rodičovské odpovědnosti* (Motejl a kol., 2007, str. 47).

Motejl a kol. (2007) v knize zmiňují velmi důležitou informaci, že rodičovství je vztah, který zbavením rodičovské odpovědnosti nezaniká. Rodiči je pouze odebráno právo o dítě pečovat a vychovávat jej, spravovat jeho majetek a zastupovat jej. Kontakt mezi rodičem a dítětem, stejně jako vztah mezi nimi, není nijak ovlivněn tím, zda rodič vůči dítěti má nebo byl zbaven (omezen, pozastaven) rodičovské odpovědnosti. Stejně tak nezaniká jeho vyživovací povinnost a právo dítěte dědit v případě úmrtí rodiče.

2.2 Nositel rodičovské odpovědnosti

Rodičovskou odpovědností je pověřen biologický rodič, případně osvojitel. Jestliže je dítě vychovávané pouze jedním rodičem (příčinou může být úmrtí, ale i nezáměr druhého rodiče), náleží rodičovská odpovědnost pouze jednomu rodiči v plném rozsahu (Motejl a kol., 2007). Dle NOZ (zákon č. 89/2012 Sb., ©2021) náleží rodičovská odpovědnost oběma rodičům stejně, pokud jí nebyl některý z nich zbaven. Odpovědnosti se nelze vzdát.

Nositelem rodičovské odpovědnosti je každý, kdo byl uznán rodičem dítěte, ledaže by byl odpovědnosti zbaven. U nositele není podmínkou vznik manželství, neovlivňuje ji ani to, zda spolu rodiče žijí. Rodičovskou odpovědnost musí vykonávat i nezletilý rodič, jehož svéprávnost byla omezena. Rodič, který je nositelem rodičovské odpovědnosti nemusí být vždy jeho vykonavatelem. Zároveň by ovšem mělo platit, že rodič vykonávající rodičovskou odpovědnost, by měl být jejím nositelem. V praxi se můžeme setkat se situací, kdy je rodič zbaven rodičovské odpovědnosti, ale jeho právo na udržování styku s dítětem není omezeno. Autorky tohle považují za nedostatečnou právní úpravu oblasti rodičovské odpovědnosti (Šínová, Westphalová, Králíčková, a kol., 2016).

2.3 Oblasti rodičovské odpovědnosti

NOZ definuje několik oblastí rodičovské odpovědnosti, *spočívají v:*

- *péči o dítě, zahrnující zejména péči o jeho zdraví, jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj,*
- *v ochraně dítěte,*
- *v udržování osobního styku s dítětem,*
- *v zajišťování jeho výchovy a vzdělání,*
- *v určení místa jeho bydliště, v jeho zastupování a*
- *spravování jeho jmění (Zákon č. 89/2012 Sb., ©2023).*

Článek 27, Sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí o sjednání Úmluvy o právech dítěte tvrdí, že každé dítě má právo na takovou životní úroveň, která je nezbytná pro jeho tělesný, duševní, duchovní mravní a sociální rozvoj (Novotná, 2016).

Za nejdůležitější oblast rodičovské odpovědnosti považujeme péči o dítě. Práva a povinnosti dětí jsou ukotveny v Úmluvě o právech dítěte. Novotný (2014) tvrdí, že klíčovou činností rodičovské odpovědnosti je každodenní péče o dítě. Péči o dítě vzniká vztah mezi rodičem a dítětem, nadále pak má docházet k jeho rozvoji. Základní složkou rodinného života je rodinné soužití a péče o dítě.

Šínová, Westphalová, Králíčková, a kol. popisují péči o dítě jako *každodenní starání se o dítě a rozhodování v běžných záležitostech* (2016, str. 77). V tomto pojetí není péče o dítě myšlena jako výhradní péče, rodič nemusí mít dítě v každodenní péči, i přesto vykonává svou rodičovskou odpovědnost. Za nejdůležitější povinnosti rodiče považují autorky zabezpečit vhodné místo pro život dítěte, starat se o něj a ochraňovat ho. Pojem péče o dítě můžeme chápat jako starání se a o něj a rozhodování o způsobu vedení života, o rozhodování v oblasti lékařské péče, o náboženském vyznání dítěte apod. Oblast zájmu o zdraví dítěte musí rodič vykonávat i v případech, kdy nemá oprávnění o dítě pečovat např. v situaci kdy je dítě ve výhradní péči druhého rodiče (Šínová, Westphalová, Králíčková, a kol., 2016).

V širším smyslu šlo o výchovu dítěte v pravém slova smyslu slova – tedy o působení na dítě, ovlivňování jeho myšlení, charakteru, vštěpování mu základních společenských hodnot, norem slušného chování, užití přiměřených výchovných prostředků v rámci usměrňování jeho výchovy atd. (Šmíd, Demjanová a kol., 2017, str. 72,73). Rodič je povinen chránit své dítě v souladu s jeho zájmy. Je nutné brát v potaz věk a stupeň vývoje dítěte s ohledem na vykonávání ochrany dítěte.

V oblasti udržování styku s dítětem se jedná o nezaměnitelnou činnost, kterou může vykonat pouze rodič sám. Jestliže je v zájmu dítěte a není soudem stanoveno jinak, má dítě právo a rodič povinnost udržovat osobní kontakt s dítětem. Rodič nesmí bránit ve styku dítěte s jeho druhým rodičem za podmínek takových, že jejich setkání není nijak ohrožující pro dítě. Jestliže by rodič bránil ve styku s druhým rodičem, může soud změnit rozhodnutí o tom, který z rodičů bude mít dítě ve výhradní péči (Zákon č. 89/2012 Sb., ©2023). Nelze plnit rodičovství a z toho plynoucí práva, jestliže nedochází k osobnímu styku rodiče s dítětem. Jestliže je dítě ve střídavé péči rodičů nebo i ve výhradní péči jednoho rodiče, je soud velmi detailní při dohodnutí o styku dítěte s druhým rodičem. Důležité je zmínit povinnost rodiče informovat druhého rodiče o záležitostech týkajících se dítěte a jeho zájmů (Šmíd, Demjanová a kol., 2017).

Osobní styk s dítětem lze definovat jako základní prvek, během kterého dochází k interakci mezi rodičem a dítětem, rozvíjí a zachovává se vazba mezi rodičem a dítětem. Lze jej realizovat formou přímého či nepřímého styku. V případě nepřímého styku se může jednat o udržování styku s dítětem prostřednictvím různých technologií, např. telefonování přes skype na počítači, přes telefon (Šínová, Westphalová, Králíčková, a kol., 2016).

Zařízení, v němž je dítě umístěno k výkonu ústavní výchovy, by mělo po dobu odloučení dítěte od rodičů udržet vztahy mezi oběma rodiči a dítětem na nejvyšší možné úrovni (Motejl a kol., 2007, str. 68).

Dle vnitřního řádu dětského domova, který by se neměl výrazně lišit od ostatních vnitřních řádů dětských domovů, může rodič dítě navštívit v zařízení. Rodič by si měl schůzku s dítětem naplánovat dopředu s příslušným pracovníkem (Vnitřní řád©2023).

Dle § 884, nového občanského zákoníku 89/2012 Sb., *rodiče mají rozhodující úlohu ve výchově dítěte. Rodiče mají být všestranně příkladem svým dětem, zejména pokud se jedná o způsob života a chování v rodině (Zákon č. 89/2012 Sb., ©2023).* Výchovné prostředky, které k dosažení správného výchovného působení použijí, nesmí ohrozit vývoj, zdraví a důstojnost dítěte. Šmíd, Demjanová a kol. (2017) tvrdí, že nelze zaměnit péči o dítě s jeho výchovou. Výchovou dítěte je myšleno všestranné působení na dítě a jeho rozvoj. Pro děti mají být rodiče příkladem, především v oblasti chování a způsobu života v rodině.

Vychovávat děti je povinností rodičů. Každé dítě je individuální, a proto musí být správně zvoleny výchovné prostředky a výchovný styl, který je pro dítě vyhovující. *Rodiče si musí být vědomi práva dítěte na zachování tělesné a duševní integrity (Šínová, Westphalová, Králíčková, a kol., 2016, str. 81).*

Součástí rodičovské odpovědnosti je zajištění vzdělání dítěte. Rodič by měl dítěti zajistit vhodnou vzdělávací instituci, která by měla dítě směřovat do dalšího výběru vzdělání, případně pracovního uplatnění. Rodič musí zohlednit schopnosti, nadání, věk, a především názor dítěte při výběru školy a zaměření na budoucí povolání (Šmíd, Demjanová a kol., 2017). Při výběru školy má dítě právo projevit zájem, jakou školu by mělo zájem studovat. Dítě musí být vespělé a zralé takové rozhodnutí učinit. V případě, kdy je dítě vespělé rozhodnout se, má mu rodič poskytnout dostatečný čas ohledně výběru školy. Rodiče mnohdy čelí neshodám při výběru školy pro své dítě. Zohlednit by měli i zprávy a doporučení od odborníku, jestliže nějaké vlastní (Řezníček, Kalvasová, 2019©2023Rodičovská odpovědnost – neshoda rodičů ve vzdělání dítěte).

Za nejdůležitější povinnosti rodiče považují autorky zabezpečit vhodné místo pro život dítěte, starat se o něj a ochraňovat ho (Šínová, Westphalová, Králíčková, a kol., 2016).

Dle NOZ musí rodiče pečovat o jmění dítěte a správně jej spravovat. Jestliže rodiče nakládají se jměním dítěte proti zájmům a právům dítěte, je dítěti jmenován opatrovník, který se o jeho jmění postará. Pokud rodič nějakým způsobem znehodnotí jmění dítěte v neprospěch dítěte, je povinen tuto škodu uhradit (Zákon č. 89/2012 Sb., ©2023). *Rodiče mají povinnost a právo zastupovat dítě při právních jednáních, ke kterým není právně způsobilé, § 892 NOZ (Zákon č. 89/2012 Sb., ©2023).*

Motejl a kol. (2007) zmiňují pouze problematiku neplnění rodičovské odpovědnosti v souvislosti s rozvodem rodičů. V situaci, kdy dojde k rozvodu rodičů je nutné, aby pracovníci OSPOD působili na rodiče v oblasti plnění povinností vycházející z rodičovské odpovědnosti. Podotýkají především povinnost udržovat osobní styk s dítětem i za předpokladu, že je dítě svěřeno do péče pouze jednomu rodiči. Úmluva o právech dítěte jasně stanovuje, že dítě, které je v péči pouze jednoho rodiče, má stále právo udržovat pravidelný kontakt s druhým rodičem, jestliže to není proti zájmu dítěte, nebo by tím bylo ohroženo zdraví dítěte.

2.4 Rodičovství

Podobný termín rodičovské odpovědnosti je rodičovská způsobilost. Jedná se o souhrn předpokladů, díky kterým je rodič schopen naplňovat základní potřeby dítěte. Jedná se o pocit bezpečí, o zajištění stravy, ochranu dítěte a jeho zdraví. Dítěti jsou poskytnuty přiměřené podněty pro jeho vývoj. Tohle vše vychází z lásky rodiče k dítěti. Dítě je schopno přejímat vzorce vhodného chování (Matoušek a kol., 2022).

Svoboda a Jochmannová (2015) tvrdí, že vztah mezi matkou a dítětem vzniká již před narozením dítěte. Dítě se začíná vyvíjet v době matčiny gravidity a po narození se vyvíjí nadále. Lidé jsou závislí na různých typech vztahů. Vztahy nás utvářejí. Existuje několik pojetí vztahů, a proto je těžké vztah definovat.

Základní jednotku společnosti představuje rodina, která je složena zpravidla manželským párem a s jejich dítětem tvoří tzv. nukleární rodinu. *Jsou to především rodiče, kdo formují osobnost svého dítěte, podílí se na jeho mravním vývoji, určují směr, jakým se bude v prvních letech svého života jejich dítě ubírat (Šmíd, Demjanová, 2017, str. 61).*

Dobré rodičovství má být milující, pečující, bezpečné, stálé, ochraňující a podpůrné. Je úhelným kamenem zdravého vývoje dítěte (Pughe, Philpot, 2007, in Matoušek a Pazlarová, 2010, str. 46).

Rodiny, které zanedbávají péči o své děti, jsou typičtí těmito znaky:

- nezvládají se starat o domácnost, panuje zde chaos,
- v rodině nepanuje autorita, která je žádaná,
- často trpí zdravotními problémy,
- neumí řešit konflikty,
- nejsou příliš soudržné,
- nevyjadřují příliš pocity (Matoušek, Pazlarová, 2010).

Matoušek a kol. (2022) zmiňují některé negativní vlivy na rodičovství:

- *chudoba,*
- *nezaměstnanost,*
- *dluhy a exekuce,*
- *život v sociálně vyloučené lokalitě (str. 263).*

Ovlivnit výkon rodičovské způsobilosti může i psychické či zdravotní onemocnění jednoho nebo obou rodičů. Negativní dopad může mít také závislost rodiče na návykových látkách, na alkoholu. Významnou roli hraje i oblast vztahů v rodině, v partnerství a blízkém okolí, které mohou působit na rodiče buďto podpůrně, ale i konfliktně (Matoušek a kol., 2022).

Velmi náročná práce je s dětmi, které si zažily nevhodné zacházení ze strany rodičů či jiných pečujících osob a také děti vykazující poruchy chování. Poruchy chování se projevují překračováním mezí zákona, což by se v prostředí dětského domova mohlo projevat znaky:

- lhaním,
- nerespektováním autorit,
- útěky z domova,
- experimentací a užíváním návykových látek,
- šikanou, agresivitou,
- záškoláctvím,
- pokusy o sebevraždu nebo sebepoškozování (Matoušek a kol., 2022).

Zmíněné činnosti jsou typické pro děti, které vyrůstaly v prostředí, které bylo pro dítě stresující. Autoři tvrdí, že porušování zákona mohou provádět i rodiče, to přenáší na rodinu negativní vlivy, vztahy zde jsou konfliktní a nestabilní. To může mít za následek zanedbávání péče o dítě, nenaplnování jeho základních potřeb. U dětí se může projevit zanedbávání, týrání. Může se jednat i o vrozenou podobu poruchy chování. Takové chování dítěte má pak rodina problém zvládat, přičemž dítě, které by tyto znaky nevykazovalo, by rodina byla schopna zvládnout (Matoušek a kol., 2022).

Existují tzv. *programy podporující rodičovskou způsobilost*, kam se může zařadit většina rodin, které vykazují potíže s péčí a výchovou dítěte. Jestliže se budeme bavit o případě blízkému tématice diplomové práce, a to o rodičích, kterým bylo dítě odebráno z péče, z důvodu opakovaného selhávání funkcí rodiny, je nejdůležitější důkladně přehodnotit možnou naději na změnu. V České republice funguje několik kurzů, zabývajících se zmíněnými programy. Najdeme je pod názvem rodičovské akademie, kurz spokojeného rodičovství a další (Matoušek a kol., 2022).

3 ÚSTAVNÍ VÝCHOVA

Stěžejním zákonem této oblasti je zákon č. 109/2002 Sb., zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů (Zákon č. 109/2002 Sb., ©2023).

Základní legislativou dané tematiky je tedy zákon č. 109/2002 Sb., který hovoří o dvou typech výchovy, a to o ústavní a ochranné výchově. V této kapitole se budeme věnovat výchově ústavní. Dětský domov je zařízením pro výkon ústavní výchovy (Zákon č. 109/2002 Sb., ©2023). Některé hlediska týkající se ústavní výchovy nalezneme i v zákoně č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí (Motejl a kol., 2007).

Pro představu bychom chtěli poukázat na počet dětí umístěných v ústavních zařízeních. Tuto statistiku ve své knize představuje Pemová a Ptáček (2022, str. 260). Uvádí, že v letech 2019/2020 bylo v zařízeních ústavní výchovy umístěno 6553 dětí. Pozitivní ovšem je, že tento počet od roku 2009 klesá. Konkrétně v dětských domovech bylo v letech 2019/2020 umístěno 4345, což je největší počet dětí v poměru s ostatními typy ústavních zařízení.

Dítě s nařízenou ústavní výchovou je umístěno do školského zařízení pro výkon ústavní výchovy. Může zde být umístěno na základě rozhodnutí soudu, ale pouze za účelem dočasného charakteru, tj. po dobu nezbytně nutnou (Motejl a kol., 2007).

Nařízení ústavní výchovy vzniká v případě ohrožení nebo vážného narušení výchovy dítěte a jiná výchovná opatření, která byla rodině udělena, nevedla k nápravě. Nařízena je i v případě, kdy rodiče nebo jiné pečující osoby, nemohou nebo nechtějí zabezpečit výchovu dítěte. Při odebrání dítěte z péče rodičů se vždy jako první možnost nabízí náhradní rodinná péče, tj. např. pěstounská péče nebo příbuzenská pěstounská péče, která, pokud je to v zájmu dítěte, je vždy upřednostňována. Jestliže není možné zajistit náhradní rodinnou péči, je až jako druhé řešení nabízeno nařízení ústavní výchovy (Novotná, Fejt, 2009).

Ústavní výchova probíhá ve školských zařízeních. Zřizovatelem je stát, kraj nebo neziskové organizace. Mezi zařízení ústavní výchovy se řadí:

- zařízení preventivního charakteru – střediska výchovné péče,
- zařízení pro výkon ústavní výchovy – diagnostický ústav, dětský domov, dětský domov se školou,
- zařízení ochranné výchovy – výchovný ústav (Pemová, Ptáček, 2022).

Autoři tvrdí, že *podle současné úpravy (občanský zákoník, zákon o sociálně-právní ochraně dětí) mají být do ústavní péče svěřovány jen děti, kterým není možné zajistit trvale náhradní*

výchovnou péči v rodině nebo pro něž může být umístění do tohoto typu péče v jejich nejlepším zájmu (Pemová, Ptáček, 2022, str. 256).

Doba, na kterou se ústavní výchova nařizuje, jsou 3 roky. Nicméně, pokud přetrvávají důvody, pro které bylo dítě do zařízení umístěno, je možné ústavní výchovu prodloužit, a to na další 3 roky. V případě, kdy pominou důvody, pro které bylo dítě do zařízení umístěno, soud okamžitě zruší ústavní výchovu. Dále rozhodne na základě detailního prozkoumání situace, komu bude dítě nadále svěřeno do péče. Povinnost prozkoumat situaci dítěte soud stanovuje na každého půl roku (Pemová, Ptáček, 2022). Dle Novotné a Fejta (2007) smí být ústavní výchova nařízena pouze nezletilému dítěti.

Johnson, Browne a Hamilton-Giachritsis (2006) ve svém výzkumu podotkli, že ústavní péče ohrožuje vývoj dítěte, a to z toho důvodu, že dítěti v ústavní péči chybí blízká osoba, ke které by si mohlo vytvořit primární, osobní vztah. Jsou toho názoru, že dítě by mělo bezprostředně vyrůstat v rodinném prostředí oproti ústavnímu (Young children in institutional care at risk of harm©2023).

Autoři tvrdí, že významným argumentem pro podporu ústavních zařízení je to, že *hygienické podmínky a přiměřená strava jsou stavěny nad psychosociální potřeby dítěte* (Matoušek, Pazlarová, 2010, str. 60).

Pobyt dítěte u rodičů či jiných fyzických osob, má ředitel ústavního zařízení možnost zrušit či neschválit, jestliže to není v zájmu dítěte. Toto zamítnutí může nastat v případě, kdy rodinné prostředí není pro dítě z hlediska výchovného působení žádoucí. Jestliže dítě v době pobytu u rodičů netráví čas doma nebo páchá trestnou činností apod. může být pobyt taktéž zrušen (Motejl a kol., 2007).

Dítě umístěné v ústavním zařízení má právo udržovat kontakt s rodičem. Kontakt může být omezen pouze v případě nevhodného chování rodiče během kontaktu s dítětem. Nicméně, jestliže je dítě odebráno z rodiny, je žádoucí, aby se pracovalo na udržení vztahu mezi rodičem a dítětem (Motejl a kol., 2007).

Jestliže je dítě do zařízení ústavní výchovy umístěno z podmínek, kde jeho základní potřeby nebyly významně naplněny, a to i z hlediska nedostatku emočních vztahů, může být tento deficit důsledkem deprivace dítěte (Matoušek ed., 2017).

3.1 Dětský domov

Podle zákona č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy, § 12, *dětský domov pečuje o děti podle jejich individuálních potřeb. Ve vztahu k dětem plní zejména úkoly výchovné,*

vzdělávací a sociální, dále je účelem dětského domova je zajišťovat péči o děti s nařízenou ústavní výchovou, které nemají závažné poruchy chování. Zákon nadále stanovuje věkovou hranici pro pobyt dítěte v dětském domově, a to od 3 do 18 let. Doba pobytu dítěte, které mu je nad 18 let, může být prodloužena (Zákon č. 109/2002 Sb., ©2023).

V dětském domově je poskytována péče dětem, které mají nařízenou ústavní výchovu, s výjimkou dětí vykazujících problémové chování. Mohou zde být umístěny i matky, které nedosáhly věku 18 let, spolu s jejich dětmi (Pemová, Ptáček, 2022). Dle Jánského (2014) děti z dětského domova dochází do škol v blízkosti domova, školy nejsou součástí dětských domovů.

Nyní si představíme důvody, kvůli kterým může být dítě do dětského domova umístěno:

- nařízení ústavní výchovy,
- uložení ochranné výchovy,
- předběžné opatření, se souhlasem rodičů,
- dobrovolné prodloužení pobytu (Pemová, Ptáček, 2022).

Rodič může dítě v dětském domově navštívit kdykoliv, jestliže jejich styk není nijak omezen. Rodič musí svou návštěvu nahlásit, nesmí se konat v době, kdy se dítě účastní výuky ve škole. Dítě může jít s rodičem i mimo domov, např. na vycházku, ale pouze v případě schválení vychovatelem. Rodič podepíše dokument o dočasném převzetí zodpovědnosti, jestliže s dítětem tráví čas mimo domov (Vnitřní řád©2023). *Ředitel DD může zakázat nebo přerušit tuto návštěvu v případě jejich nevhodného chování, které by nepříznivě působilo na dítě* (Vnitřní řád, str. 20©2023). Dále vnitřní řád popisuje formy osobního styku rodiče s dítětem:

- *návštěva v DD,*
- *návštěva v DD a vycházka s dětmi,*
- *krátkodobý pobyt dítěte doma*
- *prázdninový pobyt dítěte doma*
- *korespondenční styk* (Vnitřní řád, str. 20©2023).

Výkon činností dětských domovů se řídí zákonem č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní a ochranné výchovy ve školských zařízeních. Dětské domovy spadají pod ministerstvo školství. Zmíněný zákon udává práva a povinnosti rodičů. Zákon popisuje právo rodiče na kontakt s dítětem, na právo znát informace o dítěti atd. (Matoušek, Pazlarová, 2014).

Jedním z hlavních cílů působení na dítě po dobu pobytu v dětském domově, je působit na dítě tak, aby bylo připravené na samostatný život. Důležité je představit dítěti možnosti bydlení a informovat jej o možnosti vzdělávání se, výběru zaměstnání, života ve společnosti. Autor dále zmiňuje informovat mladistvého o systému dávek v ČR (Matoušek a kol., 2022). Matoušek a kol. (2017) považují za hlavní funkci zařízení spolupracovat s rodinou dítěte. Snaží se rozvíjet úsilí o návrat dítěte zpět do původní rodiny, případně do náhradní rodinné péče.

Motejl a kol. (2007), kteří vychází ze zákona o výkonu ústavní výchovy, popisuje jako základní jednotku dětského domova tzv. rodinou skupinu. Ta je zpravidla tvořena minimálně šesti a maximálně osmi dětmi. Děti jsou do rodinných skupin zařazovány s ohledem na jejich výchovné, vzdělávací a zdravotní potřeby. Autoři toto označení kritizují, a to z toho důvodu, že použití slova „rodinná skupina“ by se mělo používat velmi opatrně s ohledem na emocionální stránku dětí.

3.2 Sociální pracovník v dětském domově

Sociální pracovník v dětském domově je odborníkem na rodinnou situaci dítěte. Jeho činnost spočívá ve spolupráci s rodiči, OSPOD a ostatními spolupracujícími organizacemi. Funkce sociálního pracovníka jsou spíše administrativního typu, ovšem nedílnou součástí jeho práce je i podpora výchovy dítěte. Jestliže to podmínky dovolují, může iniciovat možnosti náhradní rodinné výchovy nebo sledovat možnosti navrácení dítěte zpět do rodiny (Matoušek a kol., 2022).

Úkolem sociálního pracovníka není dohlížet na plnění povinností dítěte v rámci běžného fungování, ani plnění režimového řádu. Tyto funkce zastává vychovatel dětského domova (Matoušek a kol., 2022).

Sociální pracovník zajišťuje spolupráci a komunikaci mezi dětským domovem a osobou pečující o dítě. Navazuje spolupráci s ostatními úřady, školou, soudem, odbornými zařízeními apod. Zajišťuje příjem dítěte do domova nebo alespoň administrativní záležitosti přijetí. Rodiči nebo jiné pečující osobě o dítě předává informace o domově, představí mu vnitřní řád domova, seznámí ho o vyživovací povinnosti a o úhradě za pobyt dítěte v dětském

domově. V případě odchodu dítěte z domova vyřizuje veškeré pohledávky dítěte, administrativní záležitosti a jedná s úřady (Vnitřní řád©2023).¹

Děti by u sociálního pracovníka měly hledat podporu v rozvoji jeho osobnosti. Vlastnosti, které by měl mít každý sociální pracovník, jsou např. má být ochotný, empatický, umět naslouchat, spolehlivý, akční, mít smysl pro humor. Děti u sociálního pracovníka vyhledávají takového člověka, který bude respektovat jejich důvěru a bude dítě vnímat jako jedinečnou osobnost (Oliver, 2010 in Matoušek a kol.,2022).

S cílem efektivní komunikace, je třeba, aby pracovník:

- *zohledňovat jazykové preference a potřeby dítěte,*
- *zohledňovat preferované způsoby komunikace včetně využívání technologií,*
- *snažil se dítě poznat, naslouchal mu, ptal se na jeho názory a respektoval je,*
- *citlivě a způsobem, kterému rozumí, poskytoval dítěti důležité informace a vysvětloval pravidla a řád zařízení,*
- *podporoval dítě v tom, aby rozumělo svým právům a vyjadřovalo své názory a svá přání,*
- *reagoval na otázky a obavy dítěte,*
- *je-li to možné, vytvářel nebo přispíval k vytvoření rodinného, vřelého, pozitivního, přátelského a neklinického prostředí (Oliver, 2010 in Matoušek a kol.,2022, str. 401).*

Matoušek, Pazlarová (2014) tvrdí, že sociální pracovník, který působí v dětských domovech je zahlcen administrativní prací a zajišťováním agendy týkající se pobytu dětí.

Další schopnosti a dovednosti, které by měl sociální pracovník splňovat v rámci obecného vymezení činností sociálního pracovníka jsou následující. Sociální pracovník by měl:

- *rozvíjet účinnou komunikaci,*
- *orientovat se a plánovat postup,*
- *podporovat a pomáhat k soběstačnosti,*
- *zasahovat a poskytovat služby,*

¹ Informace o ústavních zařízeních, konkrétně dětských domovech jsme čerpali z vnitřních řádů dětských domovů. Čerpali jsme z řádů těch domovů, ve kterých neprobíhaly rozhovory, a to z důvodu zachování anonymity těch domovů, které nám poskytly informace o zkoumaných osobách.

- *přispívat k práci organizace,*
- *odborně růst* (Matoušek a kol., 2013, str. 16).

Autoři zmiňují, že rodinám chybí podpora ze strany domovů. Sociální pracovníci na to zpravidla nemají kapacitu, z důvodu vytížení v administrativních povinnostech. V posledních letech ale vidí zlepšení v poskytování podpory rodinám a to např. tím, že domluví rodině spolupráci se sociálně-aktivizační službou, pokud to je ovšem vzhledem k bydlišti rodiny možné (Matoušek a kol., 2013).

Jak jsme zmínili výše, pracovník OSPOD má povinnost dítě navštívit alespoň 1x za 3 měsíce. Během této návštěvy by měl sociální pracovník dětského domova informovat pracovníka OSPOD o všech zásadních událostech ze života dítěte a naopak. Spolupráce mezi těmito pracovníky je velmi důležitá, domlouvají se na dalších krocích týkající se dítěte (Matoušek a kol., 2022).

Matoušek a Pazlarová (2016) uvádí několik příkladů *špatné praxe* sociálních pracovníků OSPOD. Například zmiňují situaci, kdy se pracovníci z důvodu časového presu nechávají zastoupit jinými kolegy na návštěvu dítěte v ústavním zařízení, přičemž jejich kolega nemusí znát okolnosti případu a nesplní tak účel návštěvy. Dále zmiňují následující situaci: dítě umístěné v ústavním zařízení odchází na dovolenkový pobyt k rodině, nastávají ovšem situace, kdy nejsou dostatečně prověřeny podmínky, do kterých dítě dochází, např. jedná se o vhodné prostředí pro pobyt dítěte? Jak dítě tráví volný čas během pobytů? Tyto okolnosti nejsou dostatečně prověřeny. Jedním z důvodů může být to, že dovolenkové pobyty probíhají o víkendech, což je mimo pracovní dobu sociálních pracovníků.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

4 VÝZKUM

Tento výzkum pojednává o tom, jak rodiče plní rodičovskou odpovědnost vůči svým dětem, které nejsou v péči rodiče/rodičů, ale v péči ústavního zařízení, konkrétně v dětském domově. Pohled na dané téma nám zprostředkuje sociální pracovník dětského domova, případně ředitel/ředitelka domova.

Občanský zákoník č. 89/2012 Sb., § 858, popisuje rodičovskou odpovědnost následovně: *Rodičovská odpovědnost zahrnuje povinnosti a práva rodičů, která spočívají v péči o dítě, zahrnující zejména péči o jeho zdraví, jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj, v ochraně dítěte, v udržování osobního styku s dítětem, v zajišťování jeho výchovy a vzdělání, v určení místa jeho bydliště, v jeho zastupování a spravování jeho jmění; vzniká narozením dítěte a zaniká, jakmile dítě nabude plné svéprávnosti. Trvání a rozsah rodičovské odpovědnosti může změnit jen soud.*

V praxi jsme se setkali s tím, že pokud je dítě odebráno rodiči z péče a je umístěno do dětského domova, tak následná péče, která by měla nastat, často nenastane a poté se stává, že rodič se o své dítě přestane zajímat úplně. *Resocializační práce OSPOD s rodinami dětí umístěných v institucionální péči, která by měla směřovat k co nejrychlejšímu návratu dítěte zpět do rodiny, je nedostatečná* (Chmelař, Matoušek, Pazlarová, 2008, s. 26).

Umístěním dítěte do dětského domova rodiči automaticky nezaniká rodičovská odpovědnost. Ke zbavení rodičovské odpovědnosti může dojít dle občanského zákoníku č. 89/2012 Sb., § 871, pokud odpovědnost není vykonávána řádně a je to v zájmu dítěte nebo také pokud je dítě obětí trestného činu spáchaným rodičem, případně jeho pomocníkem, organizátorem apod. ve spáchání trestného činu.

Ústavní zařízení jsou dle Chmelaře, Matouška a Pazlarové (2008) **často** využívána k umístění dětí a společnost tohle vytýká, což je dalším důvodem, proč je důležité se této problematice věnovat.

Představeny budou příběhy těch rodičů (a jejich dětí), jejichž současný stav jim umožňuje svou odpovědnost vůči dítěti plnit. Jednou z příčin umístění dítěte do dětského domova může být např. výkon trestu odnětí svobody rodiče, v tomto případě by bylo irelevantní zkoumat, zda rodič svou povinnost, jako např. udržování osobního styku s dítětem, plní. Zkrátka byli z výběru vyřazeni všichni rodiče, jejichž životní situace jim momentálně neumožňuje svou rodičovskou odpovědnost vykonávat (může se dále jednat např. o rodiče, který je dlouhodobě hospitalizovaný ve zdravotnickém zařízení apod.).

Pohled na skutečnost, jak je odpovědnost vykonávána, může mít více pojetí, a to především podle toho, kdo daný problém interpretuje. Z toho důvodu bylo plánováno využít triangulace dat. Pohled na téma měl být zprostředkován od rodičů, dětí, ale i sociálních pracovníků zařízení, v nichž jsou děti umístěny. Během výzkumu byla zjištěna skutečnost, že participace rodičů na výzkumu neproběhla, jelikož se rodič výzkumu účastnit nechtěl. Někteří rodiče s účastí souhlasili, ovšem na dohodnutý termín se nedostavili, podařilo se nám získat pouze jeden rozhovor s rodičem. Dále se jako problematické prokázalo uskutečnit rozhovory s dětmi, jelikož se jednalo o velmi citlivé téma a na doporučení ředitelů nebo sociálních pracovníků, nebyly rozhovory s dětmi uskutečněny. Z toho důvodu byl výzkumný soubor upraven a výsledky výzkumu vychází především z výpovědí sociálních pracovníků nebo ředitelů/ředitelek zařízení. Výzkum bude zpracován formou kvalitativního výzkumu, budou použity metody sběru dat – rozhovory a analýza dokumentů.

Cílem této diplomové práce je komplexní pojetí termínu rodičovská odpovědnost a popis teorie rodičovské odpovědnosti z praxe. Dále jak rodič vykonává svou rodičovskou odpovědnost vůči dítěti, které je v zařízení umístěno. Významné budou poznatky sociálních pracovníků dětských domovů, díky kterým zjistíme, jak rodič prezentuje svůj zájem vůči dítěti. Nabídneme i doporučení týkající se rozvoje rodičovské odpovědnosti mezi rodičem a dítětem.

Téma rodičovské odpovědnosti rodiče vůči dítěti z dětského domova není nijak významně zkoumáno, i přes to, že se jedná o důležité téma. Jestliže chceme v České republice předejít přeplněnosti ústavních zařízení, a to z důvodu jak ekonomického, tak i vzhledem k zdravému vývoji dětí, je důležité se zaměřit na péči po odebrání dítěte z péče rodičů.

4.1 Výzkumné cíle

Hlavním cílem této práce je zjistit a popsat, jak rodiče, jejichž děti jsou umístěny v dětském domově, plní svou rodičovskou odpovědnost. Tuto skutečnost budeme zkoumat z pohledu sociálních pracovníků nebo ředitelů/ředitelek (dále jen sociální pracovníci) dětských domovů.

Hlavní cíl:

- 1) Zjistit a popsat, jak rodič naplňuje rodičovskou odpovědnost u dítěte z dětského domova z pohledu sociálního pracovníka.**

Vedlejší cíle:

- 2) Zjistit a popsat, jak rodič naplňuje rodičovskou odpovědnost u dítěte z dětského domova v oblasti udržování styku s dítětem, z pohledu sociálního pracovníka.
- 3) Zjistit a popsat, jak rodič naplňuje rodičovskou odpovědnost u dítěte z dětského domova v oblasti zajišťování jeho výchovy a vzdělání, z pohledu sociálního pracovníka.
- 4) Zjistit a popsat, jak rodič naplňuje rodičovskou odpovědnost u dítěte z dětského domova v oblasti zastupování a spravování jeho jmění, z pohledu sociálního pracovníka.
- 5) Zjistit a popsat, jak rodič naplňuje rodičovskou odpovědnost u dítěte z dětského domova v oblasti péče o jeho zdraví, tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj, z pohledu sociálního pracovníka.

4.2 VÝZKUMNÉ OTÁZKY

4.2.1 Výzkumné otázky

- 1) Jak rodič naplňuje rodičovskou odpovědnost u dítěte z dětského domova z pohledu sociálního pracovníka?
- 2) Jak rodič naplňuje rodičovskou odpovědnost u dítěte z dětského domova v oblasti udržování styku s dítětem, z pohledu sociálního pracovníka?
- 3) Jak rodič naplňuje rodičovskou odpovědnost u dítěte z dětského domova v oblasti zajišťování jeho výchovy a vzdělání, z pohledu sociálního pracovníka?
- 4) Jak rodič naplňuje rodičovskou odpovědnost u dítěte z dětského domova v oblasti zastupování a spravování jeho jmění, z pohledu sociálního pracovníka?
- 5) Jak rodič naplňuje rodičovskou odpovědnost u dítěte z dětského domova v oblasti péče o jeho zdraví, tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj, z pohledu sociálního pracovníka?

4.3 POJETÍ VÝZKUMU

Za účelem zjištění, jak rodič naplňuje odpovědnost vůči dítěti, které je umístěné v dětském domově, jsme zvolili **kvalitativní pojetí výzkumu**. *Kvalitativní přístup je proces zkoumání jevů a procesů v autentickém prostředí s cílem získat komplexní obraz těchto jevů založených na hlubokých datech* (Švaříček, Šedřová, 2007, str. 17). Právě onen *komplexní obraz* příběhů je to, co se snažíme diplomovou prací získat. Zkoumány budou příběhy dětí z dětských domovů a jejich rodičů. Získáme o nich komplexní informace týkající se oblasti rodičovské odpovědnosti, a to velmi detailně s poukázáním na to, jak je rodičovská odpovědnost vykonávána. Pohled na tuhle skutečnost nám zprostředkují sociální pracovníce dětského domova a rodič dítěte.

4.4 VÝZKUMNÝ SOUBOR A ZPŮSOB VÝBĚRU

Základním výzkumným souborem této práce jsou sociální pracovníci. Původně měli být výzkumným souborem i rodiče dětí z dětských domovů, z organizačních důvodů se výzkumu nakonec účastnil pouze jeden rodič. Osloveny byly čtyři matky, pouze jeden rodič (matka), souhlasil s účastí na výzkumu. Dva s účastí na výzkumu nesouhlasili a jeden rodič přislíbil svou účast, ovšem na rozhovor se několikrát nedostavil, tudíž rozhovor neproběhl. Další rodiče osloveni nebyli, jelikož oni sami nebo jejich dítě nesplňovalo kritéria pro účast na výzkumu. Rozhovory s dětmi neproběhly z toho důvodu, že jejich výpovědi by mohly být zavádějící. Z etických důvodů někteří zákonní zástupci či ředitelé zařízení nesouhlasili s účastí dětí na rozhovorech, vzhledem k jeho citlivé tematice. Tuto skutečnost jsme respektovali a **pohled na věc zkoumali pouze z výpovědí sociálních pracovníků**. Dle slov sociálních pracovníků by byly výpovědi rodičů i dětí zkreslené a v některých případech nepravdivé.

Za účelem relevantních výsledků výzkumu bylo potřeba stanovit několik kritérií pro výběr vzorků. Kritéria v případě rodičů zní, že rodič nesmí být zbaven rodičovské odpovědnosti k dítěti. Rodič není nijak zvlášť omezen k tomu, aby svou rodičovskou odpovědnost vykonával, což znamená, že se nemůže jednat např. o rodiče, který je ve výkonu trestu nebo pokud o dítě nejevil zájem již od jeho narození. Výzkum proběhl pouze s jedním rodičem. Výběr rodičů proběhl na základě toho, kdo je v daný moment způsobilější. Nakonec se prokázalo, že děti, o kterých výzkum pojednává, neznaly nebo nebyly v kontaktu se svými otci, kromě případu č. 4. Nutnou podmínkou při výběru dětí byl pobyt v dětském domově delší, než 2 roky. V případě sociálního pracovníka není třeba stanovit žádné kritérium, jelikož v zařízeních dětských domovů bývá zpravidla pouze jeden sociální pracovník. Sociálního pracovníka může zastoupit i ředitel/ředitelka daného zařízení.

Ke zvýšení validity výzkumu jsme chtěli využít triangulace výzkumného souboru, a to v pojetí takovém, že by výzkumným souborem byly tři skupiny osob, a to rodič, dítě a sociální pracovník, jak už ale bylo zmíněno výše, z jistých organizačních a etických důvodů nebyla triangulace dat možná.

Výběr vzorků probíhal dle záměrného kvalifikovaného výběru. Objekty výzkumu prošly analýzou kritérií a vybraly se pouze ty, které splňovaly všechny kritéria výzkumu. Dle Chrastiny (2019, str. 28) lze při využití metody případové studie použít pouze záměrný výběr.

Pro přehlednost byla vytvořena tabulka, která nám znázorní splnění kritérií pro dané vzorky.

Tabulka 1: výběr vzorků

Dítě	Věk	Počet let strávených v DD
Případ č. 1	16	2 +
Případ č. 2	10	3 +
Případ č. 3	14	3+
Případ č. 4	15	5 +

Tabulka 2: výběr vzorků

Rodič	Rodičovská způsobilost	Omezení
Rodič dítěte č. 1	ano	žádné
Rodič dítěte č. 2	ano	žádné
Rodič dítěte č. 3	ano	žádné
Rodič dítěte č. 4	ano	žádné

4.5 VÝZKUMNÁ TECHNIKA

S ohledem na povahu výzkumu je nutné získat o rodičích co nejvíce informací, které souvisejí s jejich naplňováním rodičovské odpovědnosti. Tento pohled nám nejlépe zprostředkuje sociální pracovník, který s rodičem spolupracuje při řešení záležitostí s jeho dítětem. Pro získání detailních informací tedy bude stěžejní technikou hloubkový rozhovor se sociálním pracovníkem. Abychom získali ještě detailnější vhled do případu, proběhne analýza dokumentů týkající se právě rodiče a jeho dítěte. *Metody sběru dat jsou specifické*

postupy poznávání určitých jevů, které badatel užívá s cílem rozkrýt a reprezentovat to, jak lidé interpretují a vytvářejí sociální realitu (Švaříček, Šeďová, 2007, str. 142).

Vybranou technikou byl tedy polostrukturovaný rozhovor, který je vhodný pro případovou studii, mimo jiné. Polostrukturovaný rozhovor lze popsat jako připravený seznam otázek a témat, jejichž odpověď chce badatel během rozhovoru získat. Odpovědi mají přirozenou povahu, což je charakteristické pro kvalitativní výzkum (Švaříček, Šeďová, 2007).

Při přípravě rozhovorů bylo důležité stanovit otázky tak, aby obsahovaly všechny oblasti rodičovské odpovědnosti. Snažili jsme se dodržet logickou posloupnost otázek, aby se dotazovaný cítil při rozhovoru příjemně, aby chápal smysl otázek. Na úvod byl účastník výzkumu seznámen s charakterem výzkumu, požádán o souhlas s nahráváním na diktafon a o souhlas s anonymním zveřejněním jeho výpovědí. Následovaly připravené otázky, během nichž mohl badatel připojit doplňující otázky na dané téma. Otázky byly otevřené, srozumitelné a neutrální. Na závěr rozhovoru byl účastník výzkumu tázán, zda by chtěl k rozhovoru něco dodat, v případě, kdy by měl pocit, že něco, co mělo zaznít, nezaznělo. Poté jsme účastníkovi poděkovali a rozloučili se. Rozhovor byl uskutečněn se sociálními pracovníky i rodičem dítěte.

Analýzu dokumentů poskytl pouze sociální pracovník. Rodiče nebyli žádáni o předložení jakýchkoliv dokumentů, jelikož by nelišily od těch, které vlastní dětský domov (v případě dokumentů týkající se jejich dětí). Dokumenty zprostředkované dětským domovem jsou naopak obsáhlejší o ty, které byly získány během pobytu dítěte v dětském domově, ty byly pro výzkum zásadní. *Za dokumenty jsou považovány jakékoliv písemné materiály, které mohou přinést a poskytnout informace kvalitativní povahy* (Chrastina, 2019). V praxi jsme pracovali s dokumenty typu soudní rozhodnutí, zprávy z OSPOD, plán rozvoje osobnosti dítěte (dále PROD) atd.

4.6 ZPŮSOB ZPRACOVÁNÍ DAT

Výsledkem této diplomové práce je popis netradičních případů s poukázáním na angažovanost rodičů v oblasti plnění rodičovské odpovědnosti vůči jejich dětem, po dobu, kdy jsou umístěné v dětském domově.

Případová studie, forma, která bude použita jako způsob zpracování dat, je velmi podrobný popis určitého zkoumaného případu nebo více případů, za účelem porozumění jeho sociálním jevům v přirozeném prostředí (Švaříček, Šeďová, 2007, str. 97). Švaříček a Šeďová (2007, str. 101) citují Yina (2003, str. 9) s tvrzením, že design případové studie je nejvhodnější použít v případech, kdy se snažíme zjistit z jakého důvodu a jakým způsobem

se odehrávají určité události, nad nimiž nemáme žádnou nebo jen omezenou kontrolu. Design případové studie se nejčastěji užívá ve výzkumech se zaměřením na sociologii, pedagogiku, psychologii, zdravotnictví apod.

Existuje několik typů případových studií, které lze určovat podle počtu zkoumaných případů, podle záměru, podle způsobu získávání dat atd. Podle počtu zkoumaných případů označujeme tuto **případovou studii** jako **vícepřípadovou**. Dle Chrastiny (2019, str. 105) lze použít vícero označení, jako např. vícečetná, mnohopřípadová, nejlépe však povahu výzkumu poskytuje termín vícepřípadová. Typy případových jsou dle Švaříčka a Šed'ové (2007) deskriptivní, exploratorní a explanatorní studie. Tato diplomová práce se vyznačuje typem **deskriptivní případové studie**.

Po získání veškerých dat k výzkumu přichází na řadu analýza dat. Při zpracovávání případové studie dle Hendla (2005) není vymezen jednoznačný způsob analýzy dat. Výzkumník si tedy může sestavit svůj vlastní způsob analýzy dat. Využito bude podobného způsobu analýzy, jako je tomu při otevřeném kódování. Přepsané rozhovory rozdělíme do kategorií vycházející z oblastí rodičovské odpovědnosti, tzn. oblast udržování styku, oblast péče o dítě, oblast vzdělávání a výchova, oblast spravování jmění a rodinná a osobní anamnéza. V příloze bude znázorněn rozhovor se sociálním pracovníkem a následná analýza textu. Z analyzovaných dat budou vytvořeny kazuistiky.

Jednotlivé případy budou zpracovány do tzv. kazuistik. *Kazuistika je jakýmsi celkovým procesem, postupem pro zpracování různorodých charakteristik a popisů případu*“ (Chrastina, 2019, str. 19). Oblasti kazuistiky jsou běžně členěny do oblasti rodinné, školní, osobní, zdravotní anamnézy. Jelikož je cílem výzkumu zjistit a popsat plnění rodičovské odpovědnosti v oblastech vycházejících z definice rodičovské odpovědnosti z občanského zákoníku č. 89/2012 Sb., členění oblastí kazuistiky bude vycházet z těchto oblastí: udržování styku s dítětem, zajišťování jeho výchovy a vzdělání, zastupování a spravování jeho jmění, oblast péče o jeho zdraví, tělesný, citový rozumový a mravní vývoj. Dále bude kazuistika rozšířena o rodinnou a osobní anamnézu, abychom před zkoumáním oblastí rodičovské odpovědnosti představili příběh dítěte, o kterém výzkum pojednává.

Osobní a rodinná anamnéza vychází převážně z analýzy dokumentů. Oblasti rodičovské odpovědnosti vycházejí v kazuistikách z výpovědi rodiče nebo sociálních pracovníků.

5 KAZUISTIKY

Následující kapitoly obsahují kazuistiky vybraných zkoumaných osob. Kazuistiky jsou sestaveny z následujících oblastí: osobní a rodinná anamnéza, udržování styku s dítětem, zajišťování výchovy a vzdělání dítěte, zastupování a spravování jmění dítěte, oblast péče o zdraví, tělesný, rozumný, citový a mravní vývoj.

5.1 Kazuistika č. 1

Věk: 16 let

Délka pobytu v dětském domově: 2 roky a 3 měsíce

Důvod pobytu: nerespektování autority, požívání návykových látek, záškoláctví, neplnění si školních povinností, útěky z domova

5.1.1 Osobní anamnéza

Případ č. 1 má 16 let. Do dětského domova byla umístěna před dvěma lety a třemi měsíci z toho důvodu, že neplnila povinnou školní docházku, nahrazovala roli matky, kdy se starala o další sourozence a podmínky, ve kterých rodina žila, byly nedostačující. Dívka časem začala vzdorovat, neplnila školní docházku, ani školní povinnosti, začala užívat návykové látky a utíkala z domu. Dívka byla již v minulosti umístěna v diagnostickém ústavu, kde se její chování na určitou dobu zlepšilo, časem se ale bohužel vrátila ke svým předešlým zvykům. Případ č. 1 byla do dětského domova umístěna sama, její sourozenci nadále zůstali u matky, ovšem ne na dlouho. Přibližně po roce byly do dětského domova umístěni i ostatní sourozenci. Jedná se o dospívající slečnu, která momentálně studuje na odborném učilišti, obor kuchař. V dětském domově se nachází v oddělení garsonek, kterou sdílí s věkově příbuznou svěřenkyní. Sociální pracovnice ji popisuje jako silnou dívku, která si již prošla pubertou, za poslední rok velmi vyspěla, momentálně nejeví známky problémového chování. To v době, kdy byla do zařízení přijata, projevovala. Často utíkala, užívala návykové látky a alkoholické nápoje, úmyslně a často porušovala školní docházku, nerespektovala autority. Nyní si počíná dobře, nově si již sama zařizuje stravu na domově, jsou ji vydány částky na týdenní stravování, sama si jídlo nakupuje, připravuje a účtuje. Dívku směřují k samostatnému hospodaření s „domácností“. V tomto smyslu je zodpovědná, ale občas líná. Údajně je v domově spokojená a je ráda za možnosti, které ji dětský domov nabízí.

5.1.2 Rodinná anamnéza

Případ č. 1 pochází z neúplné rodiny, matka s otcem spolu nežijí a otec se ani nepodílel na výchově. Matka má další 3 děti, přičemž každé z nich má jiného otce. Žádný z otců se výrazně nepodílel na výchově žádného z dětí. Otec dívky je s ní v minimálním kontaktu, před rokem u něj byla na víkendovém pobytu, od té doby se ale otec opět straní kontaktu s dívkou. Matka je samoživitelka, pracuje jako kuchařka. Vzhledem práci má matka omezené možnosti na trávení času s dětmi a již v minulosti, kdy jí děti ještě nebyly odebrány, nezastávala svou roli matky řádně, a to především z toho důvodu, že pracovala na směny a na děti neměla čas. Její roli tedy nahrazovala dcera (případ č. 1). *Aktuální vztah mezi matkou a Marií je vcelku stabilní, i když spíše v rovině kamarádské, než autoritativní a rodičovské, říká sociální pracovnice zařízení.* Dívka byla u matky na dovolenkovém pobytu i sama bez sourozenců, z důvodů konání večírku. Ostatní sourozence samozřejmě mrzelo, že si matka vzala na pobyt domů pouze případ č. 1 a ostatní ne.

Dívka má 3 sourozence, z toho 2 sestry a 1 bratra, všichni jsou mladší. S bratrem má nejbližší vztah, a to pravděpodobně kvůli tomu, že jsou přibližně podobného věku. Ovšem čas spolu tráví velmi sporadicky. Mladším sestrám je sestrou i matkou. Jelikož se dívka, ještě před umístěním do domova, velmi často starala o své mladší sourozence, užívá si nyní více volnosti a sourozence příliš často nenavštěvuje. Nesdílí totiž stejnou rodinnou skupinu na domově. Má ale chvílky, kdy má zájem značný, sourozence vezme na výlet, procházku nebo jim přečte před spaním pohádku.

Širší okruh rodiny nenavazuje s dívkou kontakt, mají pouze rodinné známé, ke kterým jezdí na návštěvy a tráví spolu volný čas. „Teta“, ke které dívka spolu s matkou a sourozenci jezdí, jim často v obtížných situacích pomáhala, a to tak, že jim poskytla na určitou dobu bydlení nebo i finanční prostředky.

5.1.3 Udržování styku s dítětem

Matka dívky projevuje vlastní iniciativu při možnosti vzít si dívku na dovolenkový pobyt. Lze na ní pozorovat, že má zájem s dětmi udržovat kontakt, ale je velmi omezená pracovními povinnostmi v zaměstnání a tomu přizpůsobuje čas trávený s dětmi.

Případ č. 1 udržuje kontakt s matkou poměrně často, a to jak telefonicky, osobně krátkodobě i dlouhodobě. Krátkodobé pobyty u matky probíhají párkrát za týden, kdy dívka jede matku navštívit do zaměstnání nebo si jdou společně sednout do kavárny, kde si povídají. Těchto krátkodobých vycházek se účastní převážně pouze nejstarší dcera (případ č. 1), její

sourozenci se s matkou jen pozdraví nebo se domluví na jiný den, ostatní děti si matka na jednodenní vycházku nebere příliš často.

Telefonicky komunikuje dívka s matkou denně, jak již bylo zmíněno výše, mají spíše kamarádský vztah, takže s ní dívka konzultuje veškeré záležitosti.

Co se týče dlouhodobých pobytů – „dovolenek“ – ty probíhají přibližně jednou za měsíc. Matka si vezme všechny děti na víkend a připraví různé výlety pro děti, chce jim společný pobyt zpříjemnit. Jezdí například do zoo, do dětských center apod. Matka je spolehlivá, vždy si o dovolenkový pobyt požádá včas, nejsou s ní problémy ohledně vyřizování těchto záležitostí. Sourozenci na pobyt s matkou nejdříve jezdili k „tetě“, neboli kamarádce matky, jelikož matka neměla stabilní bydlení, anebo nebylo vyhovující pro pobyt 4 sourozenců přes noc. Postupem času se jí podařilo pronajmout si menší byt v městě, kde sídlí dětský domov, v němž jsou nyní její děti umístěny. Momentálně chodí děti na dovolenky k ní do výše zmíněného bytu. Byt je menší, ale již splňuje požadavky, děti v něm mohou trávit čas i přes noc.

5.1.4 Zajišťování výchovy a vzdělání dítěte

Dívka je žákyní oborného učiliště, kde se připravuje na budoucí povolání kuchařky. Matka ji při výběru učebního oboru nechala poměrně svobodnou vůli. Případ č. 1 se možná nechala inspirovat, jelikož matka dívky je také kuchařka, dříve totiž k vaření příliš netíhla, dle tvrzení matky. Nyní jí předává nějaké zkušenosti z oboru. Dívka je motivovaná, ve škole se snaží, plní si téměř všechny povinnosti.

Lze pozorovat, že při rozhovoru matka vyjadřovala velkou vděčnost za to, že se dívka vzdělává a studuje učební obor. Považuje za důležité, aby dcera školu dokončila. Co se týče stránky pomoci a angažovanosti do vzdělávání dívky, zde už je to více o pasivním přístupu. Matka si velmi váží toho, že dívka studuje, ale sama se příliš nepodílí na pomoci dívce se školními záležitostmi. Názor matky je, že *já jsem nikdy nebyla na učení, tak je nebudu trápit, jako jsem se trápila já*. Sama tedy přiznává, že během společného času stráveným s dětmi, nevěnuje školním povinnostem prostor.

Matka se snaží být součástí významnějších událostí osobně, byla s nejmladší dcerou u zápisu, i když přebírala vysvědčení. Na druhou stranu dívka se snaží být s matkou, vnímá situace a potřeby, aktuálně ji doprovázela k lékaři, tvrdí sociální pracovnice.

Matka dívky je v této oblasti více skeptická a sama přiznává, že ona sama se těchto událostí příliš neúčastní, jelikož je často v práci a pracovní doba jí neumožňuje se akcí zúčastnit.

Mladším sourozencům pomáhá s přípravou spíše sestra (případ č.1), než matka.

5.1.5 Zastupování a spravování jmění dítěte

Matka i otec dívky jsou v insolvenci, ale v rámci jejich možností řádně splácí poplatky výživného za dívku. Matka dceři také dává kapesné, nejedná se ale o pravidelné a fixní částky. Jedná se o nárazové finanční obnosy, které dívka někdy rozděluje i mezi své sourozence. Matka ji občas nakupuje cigarety.

Dívka v dětském domově dostává měsíční kapesné, s kterým samostatně hospodáří. Momentálně si již sama nakupuje potraviny za předem stanovené částky, vypočítané dle norem stravování. Tímto působením formují dívku k dobré finanční gramotnosti.

5.1.6 Oblast péče o jeho zdraví, tělesný, rozumový, citový a mravní vývoj

Matka je o zdravotním stavu svých dětí vždy informována. Jak jsme zmiňovali výše, matka již několikrát dceru doprovodila k lékaři. Synovi, umístěnému ve stejném zařízení, uhradila částku za dioptrické brýle. Způsob zapojení do této oblasti je velmi nárazový, nepravidelný. Matka se zajímá a zjišťuje informace o zdravotním stavu jejich dětí.

Problémový je občas fyzický a psychický stav dětí po návratu z dlouhodobějšího pobytu u matky. U případu č. 1 se nevyskytují tyto problémy nijak zásadně, ovšem u mladších sourozenců je tato oblast problémovější. Děti občas trpí žaludečními potížemi, ty pravděpodobně pramení z nezdravého stravování (smažené, fast foody apod.). Nastaly situace, kdy se dětem prokázaly kožní problémy, které byly způsobené nedostatečnou hygienou. Sourozenci dívky velmi strádají po matce, když se vrátí z dovolenkového pobytu. V tomto případě jsou s matkou v telefonickém kontaktu, poté dochází k uklidnění.

Znepokojivé jsou situace, kdy matka dětem slíbí, že za určitý čas, budou opět v její péči. Matka zpočátku dětem tvrdila, že jsou v domově na 3 měsíce, poté to byl rok, nyní jsou to 3 roky. Tyto informace dívku a její sourozence uvádí do rozpaků, jelikož se na danou informaci velmi upnou a je pro ně psychicky náročné se smířit s tím, že se tato tvrzení nevyplní.

5.1.7 Pohled sociálního pracovníka na naplňování rodičovské odpovědnosti

Matka děti motivuje k tomu, aby respektovali vychovatele, kteří o její děti v domově pečují. Je vděčná a dle vyjádření ráda, že výchovu dětí za ní přebíral někdo jiný. Sama tvrdí, že mít všechny děti naráz, je pro ni náročné. Situace, po odebrání dětí z její péče, byla pro ni velmi náročná, ale uznává, že momentálně je schopna alespoň vydělat více peněz, které potřebuje

ke splacení dluhů. Dětem se nemohla plně věnovat, tvrdí, že jí vyhovuje umístění dětí v domově.

Motivace brát si děti na víkendové pobyty pramení především v tom, že s dětmi chce udržovat kontakt. Dětem již na rovinu tvrdí, že v dětském domově budou minimálně 3 roky. To je doba, na kterou se ústavní výchova ukládá.

Pohled sociální pracovníce je takový, že momentálně není v jednání navrácení dětí do její péče. Matka přebírá odpovědnost poměrně přijatelně. Zlepšit by mohla vztah se svou dcerou (případ č.1), s kterou má kamarádský vztah.

5.2 Kazuistika č. 2

Věk: 10 let

Délka pobytu v dětském domově: 3 roky a 10 měsíců

Důvod pobytu: nedostatečná péče, zanedbávání docházky do školky

5.2.1 Osobní anamnéza

Dívka byla do domova umístěna, když jí bylo 7 let. Matka zanedbávala péči o ni, nedocházela pravidelně do školky, byla nezvladatelná, bez pravidel, řádu a zábran. Zanedbána byla i hygienická pravidla, oblečení bylo špinavé, nesprávné velikosti, nevhodné vzhledem k počasí. Měla velmi slabou slovní zásobu, v 7 letech znala jen několik používaných slov a frází. Otec případu č. 2 nejevil o dívku zájem. Byl to alkoholik, který nějakou dobu strávil ve výkonu trestu. Zemřel minulý rok. Matka má velmi nízký intelekt, který výrazně ovlivňuje její chování. Celý život nepracuje, pobírá invalidní důchod. Dívka má dva starší bratry, kteří byli matce také odebráni z péče, ale kontakt s ní nadále udržují. Jeden ze sourozenců je nyní také ve vězeňském zařízení, druhý bratr byl v minulosti umístěn v diagnostickém ústavu.

Začlenění dívky do běžného života bylo velmi těžké. Vychovatelé museli dívku naučit režimu, hygienickým návykům, rozvíjet bylo potřeba řeč. Rovněž nebyla zvyklá na běžnou stravu, většinu jídel neznala, byla mírně podvyživená. Dívence byla zjištěna hraniční hodnota lehkého mentálního postižení. Momentálně navštěvuje základní speciální školu, kam dochází velmi ráda. Během let se naučila dodržovat režim a pravidla, zvětšila si slovní zásobu, naučila se o sebe starat. Svým temperamentem je to stále živá a divoká dívka, ale velmi snaživá a ochotná. Lze u ní pozorovat velký posun, a to především dle slov sociálních

pracovnic OSPOD, které dívku znaly. Byly překvapené ze změny, která u dívky během tří let nastala, za pomoci vychovatelů z domova.

Na domově je jediná z rodinné skupiny, která tam nemá sourozence. Od umístění je na pokoji se slečnou, která má na domově dva bratry. Dívky spolu mají upřímný a blízký vztah.

5.2.2 Rodinná anamnéza

Vztah dívky s matkou je velmi nestabilní. Matka má období, kdy se o dívku velmi zajímá a často ji volá, občasně ji navštěvuje, z toho se ale několik týdnů neozve. Za poslední půlrok jsou v kontaktu více. Situace se opět změnila od poslední dovolenky, na které dívka byla u svého bratra. Kontakt udržují prostřednictvím hovorů, dle slov sociální pracovnice si toho nemají ale příliš co říct. Baví se o jídle, o trávení času, hovory jsou krátké. Dále si matka bere dívku na krátkodobé jednodenní pobyty. Většinou si pro ni přijde, domluví si několika hodinovou vycházku, ale nakonec s dívkou přijde po hodině až dvou hodinách. Minulý rok o vánočních prázdninách byla dívka na dovolenkovém pobytu u bratra na 5 dní. Musel si zažádat její bratr, jelikož matce nebyla orgánem sociálně-právní ochrany dětí dovolenka povolena z důvodu nevyhovujícího prostředí. Bratr dívky žije již sám v malém bytě, je mu 19 let. Spolu s matkou ji navštěvuje i „teta“ – kamarádka matky, která je poněkud spolehlivější, zdá se, že ona je motivátorem k tomu, aby matka dívku navštěvovala častěji. S otcem se dívka téměř neznala, na domově ji nikdy nenavštívil. Dívka nebyla nějak výrazně frustrovaná ze smrti otce, jelikož jej neznala.

Širší rodinu již dívka nemá, prarodiče zemřeli a sourozenci matky ani otce se nenavštěvují.

5.2.3 Udržování styku s dítětem

Matka zpočátku nejevila o dívku velký zájem, kontakt udržovala převážně telefonicky. Dívka měla zpočátku strach s matkou odejít, protože spolu neměly vytvořený blízký vztah. Případ č. 2 dostala na narozeniny telefon, od té doby jsou s matkou v telefonickém kontaktu. V obou případech lze pozorovat, že i když si zavolají, nemají si příliš co říct.

Minulý rok začala dívku navštěvovat na domově, kde s ní trávila čas v návštěvní místnosti domova nebo na hřišti před domovem. Časem, když si na sebe začaly více zvykat, ji brávala na procházku do města.

O vánočních prázdninách byla dívka na dovolenkovém pobytu u svého bratra na 5 dní. Opět měla před odchodem k bratrovi strach, protože to byl její první pobyt u rodiny. Dívka nakonec na dovolenku odjela, těšila se, i když byla nervózní. Po příjezdu z dovolenky byla dívka velmi divoká, opět bez řádu. Naučila se několik vulgárních slov, které často používala,

přestala respektovat autority, byla zlá i na děti. Hygienu u bratra nedodržovala, jídla se jí také příliš nedostalo. Dívka se dokonce přiznala, že byla každý den vzhůru do ranních hodin, u bratra hrála hlasitá hudba a několikrát ho byla napomenout Policie ČR za rušení nočního klidu. Dívce trvalo dva měsíce, než se vrátila do svého původního režimu, kterému se na domově naučila. Zřejmě na dovolence proběhly i nějaké debaty ohledně školní docházky a práce, dívka od příjezdu nemá motivaci k plnění domácích úkolů, ve škole hůře spolupracuje. Mluví o tom, že stejně půjde na „pracák“ a nebude pracovat. Dívka po příjezdu nechtěla mluvit o tom, co se na dovolence dělo, časem ale některé věci prozradila. Jak sociální pracovnice dětského domova, tak pracovnice OSPOD by momentálně nepovolily další dlouhodobou návštěvu u bratra. Sama dívka nyní nejeví zájem, že by k bratrovi opět chtěla jít.

Jiné příbuzné, s kterými by se případ č. 2 stýkal, nemá. Výjimečně ji navštíví dobrovolníci zařízení nebo např. instruktoři z tábora, kteří si ji pamatují.

5.2.4 Zajišťování výchovy a vzdělání dítěte

Matka nejeví žádný zájem o vzdělání dívky. Sama, když měla dívku ještě v péči, nebyla schopna zajistit pravidelnou docházku do mateřské školy, ani platit finanční závazky, spojené s docházkou. Když dívka povídá matce o škole, tak je konverzace rozvíjena pouze ze strany dítěte. Matka sama nedokončila základní školu, je tedy pro ni těžké, se vůbec dívky doptávat na učivo, rozvíjet téma škola.

Výchovné působení z matčiny stran schází, nedává dívce žádné hranice, řád. Před umístěním do domova byla dívka tzv. dítětem z ulice. Jelikož je dívka velmi temperamentní a hyperaktivní, matka si ji nikdy nevezme na vycházku sama. Většinou je s ní buď bratr dívky nebo teta dívky. Sociální pracovnice tvrdí, *pravděpodobně by nebyla schopna se o dívku samostatně postarat, kvůli jejímu divokému chování.*

Dívka do školy chodí ráda. Navštěvuje základní speciální školu, má ve třídě děti s mentálním postižením, s autismem, spolužáky s tělesným postižením. Ve škole tudíž poměrně vyniká, jelikož její diagnóza je pouze hraniční. Je tedy ve škole velkým pomocníkem paní učitelky, která si ji velmi chválí. Má samozřejmě chvíle, kdy je hyperaktivní a nechce se jí spolupracovat, ale vždy se překoná a velmi se snaží. Účastní se různých akcí, škol v přírodě, jezdí na výlety, účastní se programu školních besídek. Za dobu, kdy je v dětském domově umístěna, udělala velký pokrok.

5.2.5 Zastupování a spravování jmění dítěte

Po smrti otce je dívce vyplácen sirotčí důchod, ten chodí každý měsíc matce, jelikož je stále zákonným zástupcem dívky. Matka je v tomhle prozatím velmi zodpovědná a každý měsíc přiveze finanční obnos sirotčího důchodu paní sociální pracovníci, která dívce tuto částku ukládá na vkladní knížku. Matka dívku často motivuje, že si za peníze z důchodu může cokoli pořídit, ale dívka sama neví, co by si koupila. Sama je velmi skromná, umí si šetřit peníze, což prokazuje tím, že si téměř neutrácí měsíční kapesné, které od domova dostává. Říká tedy, že by si chtěla za peníze něco koupit, ale neví co, jelikož vše, co by chtěla, má. Vychovatelé dívce vysvětlují, že našetřené finance využije při odchodu z domova, kdy je bude potřebovat na zařízení bydlení, na start do nové etapy života. U dívky se zatím nepředpokládá ukončení ústavní výchovy v dřívějším termínu.

Matka neplatí řádně poplatky, má vůči domovu dluhy. Výživné neplatí z důvodu nízkých příjmů. Dívku párkrát obdarovala menším finančním obnosem, za který si dívka následně nakoupila různé sladkosti a hračky. Na narozeniny dcery matka donesla velké tašky, v nichž měla sladkosti, oblečení, různých velikostí, na dívku nepřiměřené, zřejmě darované. Jednou dívce předali kalhoty, na kterých byla zabezpečovací etiketa, je tedy možné, že se jednalo o oblečení pocházející z trestné činnosti, krádeže.

5.2.6 Oblast péče o jeho zdraví, tělesný, rozumový, citový a mravní vývoj

Jak již bylo zmíněno, matka se o dívku nestarala dostatečně, což bylo vidět na jejím zanedbaném vzhledu i hygieně. O zdraví a případných onemocněních či úrazech je matka informována, sama se ovšem o tuto oblast nezajímá. Jelikož je nyní dívka s matkou v telefonickém kontaktu, dívka jí tyto informace důvěrně sděluje.

Jedinou oblast, o kterou se matka iniciativně zajímá, je účes dívky. Samotná dívka ovšem nesouzní s názorem matky.

Matka dívky nerozvíjí rozumový, citový ani mravní vývoj dívky. Naopak dívku uvádí do stresových situací, kdy dceři slibuje, že bude častěji chodit na dovolenkové pobyty. Také jí nepravdivě informovala o ukončení ústavní výchovy a návratu zpět do rodiny. Tyto nepravdivé informace jsou pro dívku psychicky náročné, jelikož se prozatím žádný ze slibovaných pobytů neuskutečnil. Dle sociální pracovnice lze na dívce pozorovat, že tyto nepříjemné záležitosti už bere s nadhledem a nerozhodí jí natolik, jako tomu bylo zpočátku, kdy byla do domova umístěna.

5.2.7 Pohled sociálního pracovníka na naplňování rodičovské odpovědnosti

Matka je v invalidním důchodu, není moc v psychické kondici, takže jsme rádi i za ten minimální kontakt, který s dívkou udržuje. Dále nemá kompetence ji nějak posunout, tvrdí sociální pracovnice. Nadále se snažíme podporovat rozvoj vztahu mezi dívkou a matkou. Když má matka přinést sirotčí důchod dívky, sociální pracovnice usiluje o to, aby to bylo v takovém čase, kdy dívka přichází ze školy. Tím by vznikl časový prostor na strávení alespoň pár společných chvil matky a dcery. Tato iniciativa by měla přicházet primárně ze strany matky, bohužel se tak neděje. Nepředpokládá se tedy, že by se v tomto směru chování matky nějak změnilo.

5.3 Kazuistika č. 3

Věk: 14 let

Délka pobytu v dětském domově: 3 roky a 6 měsíců

Důvod pobytu: nerespektování autorit, záškoláctví

5.3.1 Osobní anamnéza

Chlapec je v dětském domově od svých 11 let, umístění do domova předcházelo pobyt v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc (dále jen ZDVOP), kde byl umístěn na žádost matky. Důvod pro umístění do ZDVOP matka udala takový, že na výchovu nestačila, chlapec neplnil školní docházku, nerespektoval autority, kradl a ona tyto výchovné problémy již nadále nezvládala řešit. Spolu s chlapcem byli do domova umístěni jeho dva mladší bratři. Chlapec byl do ZDVOP přijat ve velmi zanedbaném stavu, jeho základní potřeby nebyly uspokojeny. Byl v nevhodném, znečištěném oblečení, nedodržel základní hygienické návyky, nebyl zvyklý na běžnou a teplou stravu. Jeho chování bylo bez pravidel, neznal základy slušného chování, byl velmi vulgární. Měl velmi malou slovní zásobu, vyjadřoval se česky nebo i romsky, ale žádný z jazyků neovládal dostatečně, používal převážně vulgární slova.

Trvalo delší dobu, než se chlapec adaptoval na prostředí domova a s tím spojená pravidla a povinnosti. Nastoupil do základní školy, kde se zaměřují na žáky se speciálními vzdělávacími potřebami. Nastalo pár incidentů ve škole, kde docházelo k fyzickému napadení mezi chlapcem a spolužáky, ty poté byly řešeny umístěním chlapce do střediska výchovné péče (dále SVP). Pobyt v SVP chlapce pozitivně ovlivnil, došlo k velkému

uvědomění a touze zlepšit se. To se mu částečně doposud daří. Školní docházku dodržuje svědomitě, plní si školní povinnosti.

Jeho předností je cílevědomost, opakem jeho dobrých povahových vlastností je jeho agresivní a výbušné chování. Chlapec momentálně věnuje veškeré své úsilí hudební produkci, chtěl by se živit rapováním, nyní má už dvě nahrané skladby. Má v sobě talent, který by mohl v budoucnu uplatnit a při velké snaze a pílí, by se mohl stát úspěšným. Problémem je jeho agresivní, výbušné a impulzivní chování. Nedokáže ovládnout své emoce, zejména v situacích, kdy má v sobě zlost, ublížení, nebo kdy je terčem posměchu. V situaci, kdy prožívá některou z daných nebo podobných emocí, je nezvladatelný a neovlivnitelný. Situace řeší fyzickým napadením, ať už se jedná o jeho sourozence, bohužel také o naprosto cizí lidi na ulici. Na svůj věk je poměrně vyspělý, takže čím je starší, tím je schopnější v daných situacích jednat emočně přiměřeně. Ne vždy se mu to ale povede. Problém s respektováním má nadále, ale jen v případě, kdy má pocit, že s ním není jednáno férově.

5.3.2 Rodinná anamnéza

Chlapec pochází z velké rodiny, má 7 sourozenců, 2 jsou společně s ním umístěni v dětském domově. Matka chlapce často mění bydliště, v nouzi se přestěhovává ke svým rodičům, kde chlapec tráví některé dovolenkové pobyty. Otec matky dítěte, dědeček dětí, je hlavou rodiny, jako jediný pracuje, zajišťuje z velké části dovolenkové pobyty chlapců v rodině, a to od samotného vyřízení, až po vyzvednutí chlapců v domově a jejich převoz do rodiny.

Matka nepracuje, v podstatě od narození první dcery je na rodičovské dovolené. Má 7 dětí, 5 dětí má s bývalým partnerem, další 2 s nynějším partnerem. Matka je velmi nestabilní, není finančně zajištěná, s dětmi udržuje citový vztah, více ji příliš nezajímá. Velkou oporou matky dětí je její otec, který jí velmi často vypomáhá v péči o děti, tak i finančně. U matky za dobu, kdy jsou děti umístěny v dětském domově, nedošlo k žádnému adekvátnímu posunu v oblasti péče o děti. Je velmi nezodpovědná, nedodrжуje sliby, lže a podvádí. Chlapce a jeho sourozence si dle názoru sociální pracovnice bere především z důvodu finančního příspěvku, který jí v případě dovolenkových pobytů dětí, náleží. Nastaly i situace, kdy si chlapci k ní domů odvezli telefony, které dostali na Vánoce v dětském domově. Matka telefony prodala a peníze použila pro své účely. Chlapce i jeho sourozence již několikrát zklamala, jejich vztah je tedy momentálně velmi křehký, napjatý, není ideální. Případ č. 3 byl několikrát přistižen, jak matce vulgárně nadává do telefonu, nemá vůči ní žádný respekt ani autoritu.

Otec chlapce byl několik let ve výkonu trestu a byl umístěn ve vězeňském zařízení. Jeho styl života je velmi podobný tomu matčinu. Celý život nepracoval, živí se krádežemi, nemá stabilní bydlení. O děti nemá zájem, jsou v minimální kontaktu. S matkou momentálně netvoří pár, matka má nového přítele, s ním má dvě dcery. Jedna z dcer byla před pár měsíci umístěna do stejného dětského domova, kde momentálně bydlí i její nevlastní sourozenci.

Velmi blízký je pro chlapce jeho dědeček, který, dalo by se říci, zastává roli otce. O chlapce se zajímá, stejně tak o jeho sourozence, iniciuje pobyty chlapců v rodině. Je jediným členem z rodiny, který pracuje a má tedy stabilní příjem. Jeho role je tedy velmi složitá, protože často musí zaopatřit jak sebe, tak jeho dceru a její děti. Chlapec má dědečka velmi rád, vidí v něm svůj vzor.

V domově jsou i dva mladší bratři a před pár měsíci byla do domova umístěna i jejich mladší, nevlastní sestra. Případ č. 3 je z nich největší samotář, je nejstarší, má jiné zájmy než jeho mladší sourozenci. Z pozice staršího bratra byl pro ně chlapec vzorem a autoritou. Situace se ale v poslední době změnila převážně z toho důvodu, že mladší bratr, kterému je 12 let, jej začíná fyzicky přerůstat a inteligenčně je na tom také lépe. Tuto změnu mezi sebou cítí a je to častým důvodem konfliktů mezi nimi, soupeří o moc. K mladší sestře má případ č.3 ochranný postoj, momentálně s ní sdílí pokoj.

5.3.3 Udržování styku s dítětem

Nejčastěji udržuje chlapec s matkou kontakt prostřednictvím sociálních sítí nebo telefonických hovorů. Na sociálních sítích je v kontaktu i s jeho sourozenci, kteří nejsou umístěni v dětském domově. Všichni sourozenci jezdí na dovolenkové pobyty. Většinou se jednalo o víkendové pobyty, případně v době prázdnin, státních svátků apod. Z počátku jezdili do rodiny každý víkend, o velkých prázdninách byli sourozenci v rodině celý měsíc, pravidelně domů jezdí i na Vánoční prázdniny. Situace se teď poměrně změnila, po odebrání mladší dcery matce z péče a její umístění do domova. Matka využívá prostor pro sebe a svůj subjektivně nabytý pocit svobody, takže se dovolenkové pobyty velmi omezily. Dědeček dětí momentálně nemá zájem si sourozence brát každý víkend domů, a to jak z finančního hlediska, tak z důvodu pracovních povinností i o víkendech. Dětem by tak nemohl věnovat čas ani pozornost.

Chlapci byla svěřena důvěra a poslední dva měsíce jezdí na jednodenní vycházky za rodinou. Důvodem jeho výletů je především nahrávání v hudebním studiu, které se nachází v místě jeho bydliště. Pro dědečka ani matku není jeho vycházka nijak závažnou přítěží, jelikož

chlapec tráví veškerý čas venku. Tyto jednodenní výlety tedy nijak nepodporují ani nerozvíjí vztah mezi chlapcem a jeho rodinou.

V době, kdy jezdili chlapci na dovolenkové pobyty pravidelně, si velmi vážili toho, že mohou jet za rodinou. Jestliže se z nějakého důvodu dovolenka zrušila (např. kvůli nemoci) nebo se jen matka či prarodič nedostavil na předem daný čas, chlapci byli velmi neklidní, často až agresivní, vulgární. Těžce nesli situaci, kdy nemohli na víkend za rodinou odjet. Postupem času si však začali uvědomovat, že trávit víkendy u rodiny není pro ně až tak lákavé. Citová stránka, která byla uspokojena pobytem u rodiny, předčily možnosti jiného trávení volného času. Po dobu dovolenek mají chlapci velkou volnost. Mohou odejít na celý den a toulat se po venku, nemusí dodržovat režim, nemusí dodržovat hygienické návyky, nemají večerku. To se však chlapcům po čase omrzelo. V dětském domově mají o víkendu zájmové činnosti, navštěvují např. krytý bazén, chodí na dopravní hřiště, do tělocvičen, na cyklostezky, do dětských center, pořádají se různé turistické nebo kulturní výlety. Chlapcům se začal způsob trávení volného času více zamlouvat v dětském domově, takže omezení dovolenkových pobytů, je pro ně naopak většinou výhodou. Jsou nyní schopni na věc nahlížet z více úhlů a zhodnotit, co je pro ně přínosnější.

Jak již bylo zmíněno, chlapec se svými sourozenci tráví dovolenkové pobyty převážně u jejich dědečka, jelikož matka často nemá zajištěné bydlení. Po dobu dovolenkových pobytů se stýkají i se svými bratranci, sestřenicemi a dalším širším příbuzenstvem. Tuto část rodiny ovšem potkávají jen ve velmi výjimečných příležitostech.

Když probíhali pobyty pravidelně, chlapci se většinou vrátili do domova ve stavu, který popsala sociální pracovnice, *jako když jsme je přijali poprvé. Byli divocí, bez řádu a pravidel, drže se chovali, používali spoustu vulgárních slov, bylo těžké je vrátit do reality, kdy si musí plnit školní docházku, být pěkně a čistě oblečení, dodržovat hygienické návyky.* Po návratu z dovolenkových pobytů se chlapci často stýskalo, plakal a bylo pro něj opětovné odloučení citově a psychicky náročné.

Motivací pro vyřízení dovolenkových pobytů mohou být pro matku finanční příspěvky, na které má ze zákona nárok, jestliže u ní chlapec stráví noc či více. Při jednání o dovolenkové pobyty, se již několikrát stalo, že matka se prvotně zajímala o to, zda když si syna vezme, ji budou vyplaceny příspěvky než o to, kdy a jak by si zajistila odvoz chlapce na dovolenku.

5.3.4 Zajišťování výchovy a vzdělání dítěte

Případ č. 3 momentálně navštěvuje základní školu pro žáky se speciálními vzdělávacími potřebami. Po umístění do domova zpočátku navštěvoval základní školu běžného typu, zde

byl v učivu velmi pozadu, neměl základní znalosti, aby mohl pokračovat dále ve studiu. Byl velmi frustrovaný, terčem posměchů, do školy chodil velmi nerad. Po absolvování vyšetření ve speciálně pedagogické poradně bylo vyhodnoceno, že by měl být chlapec přerazen do základní školy pro žáky se speciálními vzdělávacími potřebami. Jelikož je ale matka stále zákonným zástupcem, souhlas k přestupu musela vyjádřit ona, nikoliv dětský domov. V tomto směru byla s matkou velmi těžká spolupráce. Z počátku na tuto variantu nechtěla přistoupit, jelikož si myslela, že je to pro chlapce jen špatné období a časem se ve škole adaptuje. Bylo pro ni těžké přijmout a pochopit, že chlapec má určitá omezení, a také velké nedostatky v učivu. Proto je pro něj klíčové přestoupit na školu, kde s chlapcem dokážou individuálněji pracovat a doplnit mu zejména základní znalosti vzhledem k jeho věku a schopnostem. Když už tedy matka souhlasila s přestupem chlapce na zmíněnou školu, trvalo několik týdnů, než se dostavila podepsat dokumenty, odsouhlasení. S matkou je obecně náročná domluva, nedodrží dohody, téměř nikdy nepřijede na předem stanovený čas. V jiném směru se o chlapcovo vzdělání nezajímá, sama v minulosti přehlížela jeho zameškané hodiny, v době, kdy byl v její péči.

Matka má občas tendence zasahovat do výchovy chlapce. Je velmi benevolentní a pokud ji syn požádá, někdy si až vynucuje, aby zajistila nějaké opatření, které by mu bylo ku prospěchu, většinou to pro něj matka udělá. To můžeme předvést na častém, ne ojedinělém příkladu. Chlapec měl zájem o prodloužení vycházek, na matku velmi doléhal, aby požádala ředitele domova o prodloužení vycházkových hodin. Matka tuto záležitost ihned začala s vedením domova řešit. Z vlastní iniciativy se ale příliš do záležitostí týkající se výchovy a vzdělání neangažuje.

5.3.5 Zastupování a spravování jmění dítěte

Jelikož se matka nachází ve finanční tísní, nebyla jí ředitelem zařízení stanovena úhrada za péči o děti. OSPOD s matkou spolupracuje a pomáhá jí s vyřizováním dávek, na které by měla nárok. Je s ní ale složitá domluva, takže se situace s možnostmi a navrhovaným řešením prozatím nedaří efektivně zvládnout. Matka tedy neplatí zařízení žádné závazky vůči svým dětem, stejně tak je na tom otec.

Chlapec dostává v dětském domově měsíční kapesné, potýká se ale s problémem ohledně finanční gramotnosti, neumí hospodařit s penězi. Své kapesné má ihned vybrané, někdy i měsíc dopředu. Někteří jeho kamarádi, kteří ho na domově navštěvují tvrdí, že má vůči nim dluhy. Na ulici žádá lidi o peníze, o cigarety. V tomto směru nemá žádné zábrany. Dokonce

prodal některé věci, které mu byly darovány, jakožto dary k narozeninám nebo k Vánocům. Tímto způsobem se snaží si zajistit alespoň nějaké finanční prostředky. Občas nastaly situace, kdy byl podezřelý z drobných krádeží, to ale nebylo oficiálně potvrzeno a zatím se jedná pouze o podezření.

Dědeček chlapce je jediný, kdo kromě dětského domova přispívá chlapci peněžními částkami. Jedná se o prostředky v řádech stovek korun. Chlapec většinou peníze ihned utratí, párkrát utratil i peníze sourozenců. Ocenit se musí chlapcova snaha si na tento rok sehnat brigádu a zajistit si tak finance pro vlastní potřebu.

Vychovatelé chlapce neustále vzdělávají v oblasti finanční gramotnosti, jelikož si z rodiny nebere dobré vzorce hospodaření s penězi.

5.3.6 Oblast péče o jeho zdraví, tělesný, rozumový, citový a mravní vývoj

Dětský domov má povinnost rodiče informovat o zdravotním stavu dítěte, což daný dětský domov splňuje. Matka je informována o zdravotním stavu dítěte, sama se o tuto oblast příliš nezajímá. Jediný případ, kdy matka projevovala zájem, bylo v období covidu. Měla velké obavy z nemoci a jejím přáním bylo, aby chlapci nechodili do školy a vyvarovali se tak možnosti nákazy. Sociální pracovnice se jí snažila situaci objasnit, uklidnění u matky nastalo až v době, kdy byla v České republice nařízena distanční výuka. Chlapec je s matkou v telefonickém kontaktu, takže ji o většině úrazů či onemocnění oznamuje ze své vlastní iniciativy.

Chlapec do domova přišel ve stavu, kdy bylo znatelné, že jeho základní potřeby nebyly uspokojeny. Matka příliš nedbala na vhodnou a pravidelnou stravu, nerozvíjela u chlapce základní hygienické návyky. V této oblasti matka nekladla chlapcům správné vzorce chování.

Někdy jsou rodiče už na hranici svých rozumových dovedností a děti je často převyšují, říká sociální pracovnice. V oblastech rozumového, citového a mravního vývoje nemá matka syna nyní kam posunout. Již od mládí chlapci předává nevhodné vzorce chování, viz. krádeže, lhaní, podvádění, nezodpovědnost. Snahou všech interesovaných je tedy především rozvíjet citovou stránku mezi matkou a chlapcem. Zájem o rozvoj této oblasti ze strany matky je bohužel nedostatečný.

5.3.7 Pohled sociálního pracovníka na naplňování rodičovské odpovědnosti

V tomto případě považuje sociální pracovník za klíčové, aby rodič uznal vlastní chybu, která vedla k odebrání dítěte z péče a snažil se na tomto problému pracovat. Většina rodičů, což platí i v tomto případě, hledá vinu v systému (OSPOD, stát). Matce byla již několikrát nabídnuta pomoc, a to různými občanskými sdruženími a sociálními pracovníky. Nabídnuta ji byla i potravinová sbírka, jelikož tvrdila, že nemá dostatečné finanční prostředky na zajištění stravy pro děti. I při tolika nabízené pomoci nebyla matka schopna využít služeb, které ji ostatní nabízeli, je tedy těžké najít řešení ke zlepšení situace, jestliže sám rodič se na změně nepodílí.

5.4 Kazuistika č. 4

Věk: 15 let

Délka pobytu v dětském domově: 5 let

Důvod pobytu: nedostatečná výchova, zanedbávání

5.4.1 Osobní anamnéza

Příběh chlapce začíná již v jeho raném věku, kdy byl umístěn do kojeneckého ústavu, jelikož matka nevládala pečovat o něj. Chlapec žil do svých 10 let přechodně u matky a prarodičů (rodiče matky). Bohužel, situaci s péčí o dítě nadále nevládala, a tak byl chlapec v 10-ti letech umístěn do dětského domova společně se svým bratrem. Matka se o chlapce nestarala, nezajistila ani jejich základní fyziologické potřeby. Chlapec byl podvyživený, staral se o sebe sám, což bylo důsledkem toho, že se potuloval venku v nevhodném oblečení. Chlapec časem přiznal, že někdy byl i několik dní bez jídla, a tak musel rozbít svou pokladničku a jít si koupit alespoň pečivo. Byl nevychovaný, bez pravidel, bez režimu.

Do domova byl přijat ve velmi zanedbaném stavu, trvalo určitou dobu, než se z něj stal jak fyzicky, tak psychicky vyrovnaný jedinec, slušný a vycpaný mladík. Momentálně chodí do 9. třídy a připravuje se na talentové zkoušky na střední policejní školu. Má v sobě velký potenciál, je rozumný, chytrý a hodný. Inklinuje silnou citovou vazbou ke svému bratrovi, který trpí poruchou autistického spektra. I když je případ č.4 mladší než jeho autistický bratr, velmi mu pomáhá, pečuje o něj, má zájem se o něj postarat. Na domově spolu sdílí pokoj. Nyní se soustředí na zlepšení své fyzické kondice, aby uspěl u přijímací zkoušky. Zabývá se sportovními činnostmi, jezdí na různé sportovní závody, reprezentuje domov při různých soutěžích.

Je to chlapec s těžkým životním příběhem, i přes to vše má ambice být úspěšný v životě, vymyká se genům jeho rodičů. V domově respektuje řád a daná pravidla.

5.4.2 Rodinná anamnéza

Jedná se o druhorozeného syna, kterého matka porodila již ve svých 18 letech. Své první dítě porodila již v 16 letech. Jelikož nezvládla pečovat o své děti, utekla z domova a děti byly umístěny do kojeneckého ústavu. Nakonec se chlapci vrátili do rodiny, kde o ně především pečovali jejich prarodiče, rodiče matky. Matka se měla na výchově podílet nadále, bohužel znovu to nezvládla a chlapci byli umístěni do dětského domova, bydlí zde do současnosti. V dětském domově žijí již 5 let. Sourozenci mají mezi sebou pěkný vztah, sdílí spolu pokoj, chlapec se o bratra stará. Matce se před pěti lety narodila holčička, kterou má s jiným partnerem. Ten matku opustil a ta zůstala na dívku sama. Opět se prokázalo, že není schopna zajistit řádnou výchovu a holčička ji byla odebrána z péče. Momentálně je v pěstounské péči babičky – matky otce. Matka nadále usiluje o to, aby byla dívenka opět v její péči.

Matka je velmi nestabilní a nespolehlivá. Celý život nepracuje, když se jí práce naskytne, tak jakmile je to možné, nechá se uznat jako pracovně neschopná. Tento postup opakuje v každém zaměstnání. Nemá stabilní bydlení, za dobu, co je chlapec v domově umístěn, změnila bydliště minimálně patnáctkrát. Některé pobyty se nedají považovat za standart bydlení, jednalo se totiž o přespávání v autě, u kamarádů, ubytovnách apod. Matka již několikrát narušila důvěru u chlapce z několika důvodů. Jedním z nich mohla být situace, kdy chlapcům slíbila výlet na Máchovo jezero, s vychovateli na domově se domluvila, aby byli přichystáni v 5 hodin ráno na odjezd, chlapci tak provedli, ovšem matka se nedostavila. Těchto situací nastalo několik, její odůvodnění nepřítomnosti bylo např. nevhodné počasí, nevolnost. Vztah mezi matkou a chlapcem velmi negativně ovlivnila situace, kdy matčin současný přítel fyzicky napadl staršího bratra.

Otec chlapce je v podobné nepříznivé situaci jako matka. Je nezaměstnaný, bydlí se svou matkou, která se o něj stará, má dluhy. Na rozdíl od matky je s ním lepší domluva, je spolehlivý. S chlapcem udržuje pravidelný kontakt, zajímá se o něj.

Chlapec měl velmi pěkný vztah s babičkou a dědečkem, kteří jej z velké části vychovali a taky u nich trávil často dovolenkové pobyty. Bohužel, babička nedávno zemřela, z čehož byl chlapec velmi frustrovaný, deprivovaný a smutný. Odchod partnerky poznamenal dědečka také, není schopen se o chlapce a jeho bratra starat sám, jelikož je mu téměř 80 let. Prarodiče žili jako slušní a spořádaní lidé. Společně vychovali 3 děti, z nichž jediná matka chlapce žije

nezřízeným způsobem života. Prarodiče byli jediní, kteří se snažili pro své vnuky dělat maximum a věnovat jim péči, lásku a vštěpovat jim zásady slušného chování.

5.4.3 Udržování styku s dítětem

Udržování styku mezi matkou a dítětem probíhá velmi nepravidelně. Matka měla období, kdy chlapce navštěvovala alespoň jedenkrát týdně, z toho probíhaly občasné dovolenkové pobyty. Má ale také období, kdy chlapce půl roku nevidí a udržuje s ním kontakt pouze prostřednictvím mobilního telefonu. V telefonickém kontaktu jsou poměrně často. Matka pro chlapce organizuje i různé výlety, převážně v době prázdnin. Ne vždy se jí podařilo naplánovanou událost uskutečnit, několikrát se stalo, že musela z finančních, osobních či zdravotních důvodů výlet zrušit.

Každý týden je s otcem domluvená plánovaná návštěva, která probíhá v pátek v určitou hodinu. Otec se dostaví vždy na čas, hodinu si s chlapcem povídá, poté zase odchází. V této záležitosti je otec velmi zodpovědný, svou případnou nepřítomnost vždy nahlásil dopředu. Pravidelně se týden co týden ujišťuje, zda se za syny může dostavit, zda budou přítomni na domově. Je to ale jediná forma kontaktu, který otec s chlapci udržuje.

Chlapec vcelku pravidelně navštěvoval své prarodiče, u kterých trávil víkendové dovolenkové pobyty. Jednalo se také o pravidelné návštěvy, kde byla občas přítomna i matka. Chlapec chodil k prarodičům velmi rád, má s nimi hezký vztah, byl jim nápomocný s péčí o dům. Bohužel, když minulý rok chlapcova babička zemřela, dovolenkové pobyty se značně omezili, jelikož dědeček si na chlapce sám netroufne. Na dovolenkové pobyty totiž chodí i s jeho bratrem, který trpí poruchou autistického spektra a vyžaduje náročnější péči. Dětský domov, v němž je chlapec umístěn se nachází přibližně 1 km od domu jeho prarodičů, chlapec tedy může dědečka kdykoliv navštívit, jen třeba na pár hodin denně, což také chlapec hojně využívá. Jde si za dědečkem popovídat, posekat mu zahradu nebo jen pozdravit.

5.4.4 Zajišťování výchovy a vzdělání dítěte

V této oblasti se matka opět projevuje velmi nestabilně. Buď se o chlapcův prospěch nezajímá vůbec nebo do něj zasahuje až nad rámec zájmu syna. Měla zájem chlapce doučovat, jelikož jsou ale pravděpodobně její znalosti nižší než chlapcovy, nikdy k této dopomoci s učební látkou nedošlo. Matka má vystudovaných 5 ročníků praktické školy, její intelekt tedy pravděpodobně bude nižší než momentální intelekt chlapce.

Otec chlapce se zajímá o jeho prospěch, povídají si spolu o možnostech následujícího vzdělání, jelikož chlapec nyní řešil výběr střední školy. Více otec do oblasti vzdělání chlapce nezasahuje.

Rodiče chlapci nejsou dobrými vzory, jejich život vedou nepříznivým způsobem. Oba jsou nezaměstnaní, nemají stabilní bydlení, nejsou finančně gramotní, oba holdují alkoholu. Matka často střídá partnery. Otec žije se svou matkou, není schopen se o sebe v dospělém věku postarat, je na ní závislý. Tato nezdravá závislost chlapci nepředává vhodné vzorce chování a fungování v životě. Chlapec si vybírá ale svou vlastní cestu, chce být úspěšný, vzorce od rodičů příliš nepobírá.

5.4.5 Zastupování a spravování jmění dítěte

Finanční závazky, která matka vůči dětskému domovu má, nesplácí řádně, momentálně je zařízení dlužná v řádech deseti tisíců. Přesto chlapcům slibuje výlety do zahraničí, které jsou vcelku finančně náročné. Neumí hospodařit s penězi, což je důsledkem jejich dluhů.

Sociální pracovnice se domnívá, že chlapce nyní matka motivuje k tomu, aby ji navštěvoval častěji prostřednictvím finančních prostředků. Chlapec matku neměl zájem navštěvovat a nyní nastávají situace, kdy sám má zájem k matce jít, přitom sám tvrdil, že se za ni stydí. Sociální pracovnice si myslí, že mu matka za návštěvu u ní obdaruje finančními prostředky, což chlapec v jeho věku jistě ocení.

5.4.6 Oblast péče o jeho zdraví, tělesný, rozumový, citový a mravní vývoj

Právě oblast o zdraví a tělesný vývoj byla jednou z příčin, proč byli chlapci do domova umístěni. Matka nedokázala zajistit uspokojení základních biologických potřeb chlapců. Do domova byli přijati v zanedbaném stavu, mírně podvyživení. Matka chlapce nedbala na hygienu, na používání vhodného oblečení, neposkytovala chlapcům pravidelnou stravu.

Jakmile chlapec v domově poznal, jak o něj má být pečováno, stál si razantně za názorem, že domov opustit nechce, že je tam spokojený a má vše, co k životu potřebuje, stejně tak jeho bratr. Chlapec si uvědomuje, že matka nedokázala zajistit tyto základní potřeby.

Matka má zájem o rozvoj citové vztahu mezi ní a chlapci, ovšem svým občasným chováním vztahu naopak škodí. Chlapce navštěvuje, zajímá se o ně, povídá si s nimi, udržuje citové pouto.

5.4.7 Pohled sociálního pracovníka na naplňování rodičovské odpovědnosti

Určitě je zde důležité zmínit práci OSPOD. I přes to, že matce byl několikrát změněn sociální pracovník OSPODu, stále je na matku kladen velký důraz v rozvíjení její rodičovské odpovědnosti. Pracovníci OSPOD jsou matce velkým motivátorem k tomu, aby více rozvíjela vztah mezi ní a svými syny. Dále jí pomáhají s její životní situací, jejíž změna by měla vést k tomu, aby ji byli syni vráceni zpět do péče. Nikdo samozřejmě nemůže vědět, zda se to někdy stane, či by to vůbec bylo přáním dětí, ale tlak na matku je zde kladen velký a má to i pozitivní výsledky na ni.

Aby se zlepšil vztah mezi matkou a chlapcem, sociální pracovnice tvrdí, že v tomto případě by bylo dobré, kdyby matčino chování bylo stabilnější. Spolupráce s ní je velmi náročná, dělá naschvály a lže. Pokud by alespoň v tomhle směru přišel nějaký pokrok k lepšímu, mohlo by to ovlivnit i vztah mezi ní a chlapcem. Dovolenkové pobyty v tento moment nejsou pro chlapce přínosné, zaměřit by se měla na pravidelný kontakt, navštěvovat chlapce, povídat si s nimi o základním věcech, občas se podřídit jeho zájmům. To už se ale zkoušelo několikrát a chlapec vyspívá, uvědomuje se její nevhodné chování čím dál více. Já tvrdím, že to nemá na něho dobrý vliv, ale nicméně, v rámci zachování styku s rodinou, dávám k dovolenkám souhlas.

Momentálně tedy vše závisí na snaze matky, udělat ve svém životě změny. Zajistit si práci, stabilní bydlení, pozornost věnovat především dětem. Také vyvíjí úsilí o to, aby ji byla do péče svěřena nejmladší dcera, která je momentálně v péči matky otce.

6 INTERPRETACE DAT

Hlavním cílem diplomové práce je zjistit, **jak rodiče naplňují rodičovskou odpovědnost u dětí z dětských domovů, a to v jednotlivých oblastech rodičovské odpovědnosti**. Data, které jsme sesbírali prostřednictvím rozhovorů a analýzy dokumentů, a z kterých jsme následně vypracovali kazuistiky, jsou nyní prostředkem, díky kterým jsme schopni odpovědět na výzkumné otázky. Následně se budeme zabývat každou výzkumnou otázkou a odpovíme na ně. Hlavní výzkumná otázka je souhrnem všech dílčích otázek, proto bude zodpovězena jako poslední. Výsledkem bude pohled sociálního pracovníka na naplňování rodičovské odpovědnosti rodičů, jejichž děti jsou umístěné v dětském domově.

První výzkumná otázka je zaměřena na **naplňování rodičovské odpovědnosti v oblasti udržování styku s dítětem**, jak již bylo zmíněno, pohled na danou problematiku zprostředkoval sociální pracovník. V této oblasti se výpovědi vcelku lišily.

U **případu č. 1** je oblast udržování osobního styku vzhledem k možnostem dostatečně naplňována. Matka dívky (p. 1) poměrně často sama iniciuje kontakt se svou dcerou. Dcera ji navštěvuje v zaměstnání, je s ní v každodenním kontaktu prostřednictvím sociálních sítí. Jakmile ji to pracovní doba v zaměstnání umožní, bere si dívku i další její děti, které jsou umístěny v domově, na dovolenkové, víkendové pobyty. Obtížné jsou v tomto případě situace, kdy matku v zaměstnání navštěvuje pouze případ č. 1 a ostatní její sourozenci jí to závidí. Matka si také občas vzala na dovolenkový pobyt pouze případ č. 1, z důvodu konání např. večírku. To v sourozencích vyvolává smutek a závist vůči případu č. 1. Během dovolenkových pobytů jezdí matka s dětmi na různé výlety po okolí nebo navštěvují rodinné známé. Dívka byla jednou na dovolenkovém pobytu u otce, od té doby opět nejsou v kontaktu. Otec dívky s ní nenavazuje kontakt.

U **případu č. 2** sledujeme oblast udržování styku s dítětem jako nejvíce zanedbanou. Matka zpočátku dceru téměř nenavštěvovala, nyní jsou návštěvy pravidelnější. Jelikož dostala dívka mobilní telefon, jsou alespoň v pravidelném telefonickém kontaktu. Hovory jsou ale většinou velmi krátké, nemají si co říct. Matka žije v nepříznivém prostředí, kde bylo zamítnuto absolvování dovolenkového pobytu. Jednou si o dovolenkový pobyt dívky zažádal její zletilý bratr, kterému byl pobyt schválen. Dívka byla u bratra pět dní, vyskytovat se tam měla i matka. Dovolenkový pobyt neměl na dívku pozitivní vliv. Případ č. 2 chodila pozdě spát, neměla pravidelnou a teplou stravu, zanedbána byla pravděpodobně i hygiena. Během pobytu byla v bytě bratra několikrát policie, pravděpodobně se jednalo o narušování

nočního klidu. Kontakt s matkou a bratrem neměl na dívku pozitivní vliv. Motejl a kol. (2007) zmiňují, že ředitel zařízení má možnost pobyt dítěte u rodiny zamítnout, v případě, kdy rodinné prostředí není pro dítě z hlediska výchovného působení žádoucí. Toto tvrzení je pravděpodobně důvodem zamítnutí dalších dovolenkových pobytů u rodiny dívky. Matka dívku navštěvuje přibližně 1x měsíčně v domově, stráví spolu pár hodin na vycházce. Iniciativa těchto krátkodobých vycházek matky s dívkou zpravidla vychází od sociální pracovnice dětského domova nebo od blízké kamarádky matky. Pacnerová et al., (2015) in Matoušek a kol. (2022), tvrdí, že po dobu pobytu dítěte v dětském domově jsou dítě i jeho rodiče podporováni k tomu, aby udržovali kontakt. S jinými členy rodiny se dívka nestýká, otec ji zemřel minulý rok, zájem však o ni neprojevoval.

Chlapec, o kterém je **kazuistika č. 3**, udržuje kontakt a osobní styk s matkou a prarodiči. S matkou je chlapec v každodenním kontaktu prostřednictvím telefonických hovorů nebo sociálních sítí. Chlapec, i spolu s jeho bratry, kteří jsou také umístěni v dětském domově, po přijetí do dětského domova matku dlouho nenavštěvovali. Matka nevyvíjela iniciativu nebo neměla podmínky pro ubytování chlapců. Postupem času si matka našla stabilnější bydlení a chlapec k ní jezdil na víkendové pobyty. V jednu chvíli se situace ustálila natolik, že do rodiny, a to k prarodičům nebo k matce, jezdil chlapec každý víkend. Jednalo se i o dlouhodobější pobyty, např. o prázdninách, které trvaly i měsíc. V teoretické části zmiňujeme, že osobním stykem s rodičem se podle Šínové, Westphalové, Králíčkové, a kol., (2016) rozvíjí a zachovává vazba mezi rodičem a dítětem. Momentálně je situace taková, že matka opět přestala jevit zájem o pravidelný kontakt s dětmi a tím je zmíněná vazba mezi nimi velmi ohrožena. Kontakt zde probíhal relativně často, problémem jsou ale výkyvy v pravidelnosti, což chlapce uvádí do psychické nepohody. Se změnou v omezení dovolenkových pobytů se chlapec smířil, je vůči matce skeptický.

U **případu č. 4** je oblast udržování styku rodiče a dítěte taktéž velmi nestabilní. Kontakt chlapce s matkou probíhá velmi nepravidelně. U matky se neustále mění období, kdy o chlapce jeví velký zájem a žádá si o dovolenkové pobyty, zároveň dokáže o chlapce půl roku projevit nezájem, pošlou si jen zprávy přes telefon. Prostřednictvím hovorů a zpráv je kontakt častější, ale také nepravidelný. Matka několikrát zranila důvěru chlapce, kdy slíbila chlapci výlet, následně se ovšem nedostavila a pobyt u ní neproběhl. Otec chlapce navštěvuje každý týden, tuto zodpovědnost otce hodnotíme velmi kladně. Chlapec má velmi blízký vztah s prarodiči, kde trávil většinu dovolenkových pobytů. Bohužel, nedávná smrt babičky, dovolenkové pobyty chlapce negativně ovlivnila. Pro dědečka je tato situace velmi náročná,

proto styk s chlapcem značně omezil. Chlapec je alespoň navštěvuje v rámci jeho vycházek, jelikož jeho dědeček bydlí blízko dětského domova. Čím je chlapec starší, tím více se snaží kontakt s matkou omezit, a to pravděpodobně z toho důvodu, že matka žije nepříznivým způsobem života, s kterým se chlapec neztotožňuje.

Druhá výzkumná otázka se zabývá **naplňováním rodičovské odpovědnosti v oblasti zajišťování výchovy a vzdělání**. V tomto směru nás nejvíce zajímá, jak se rodič zajímá o vzdělání dítěte, zda je mu nápomocný v oblasti plnění povinností v rámci školní docházky a jakým způsobem rodič zasahuje do výchovy dítěte.

Když byla dívka (**případ č. 1**) umístěna do dětského domova, byla oblast vzdělání vcelku zanedbána. Dívka neplnila povinnou školní docházku, nerespektovala autority. Umístění do dětského domova dívku pozitivně ovlivňuje v oblasti vzdělávání se. Případ č. 1 dodržuje školní docházku, lze u ní pozorovat snahu a nadšení do studia. Matka se příliš neangažovala do záležitosti vzdělání, když si dívka vybírala střední školu. Sama matka tvrdí, že *nikdy nebyla na učení, tak je nebudu trápit, jako jsem se trápila já*, obhájí svou pasivitu v oblasti zapojení se do vzdělání dívky. Pokud je to možné, podporuje své děti na významných událostech, kterých se její děti účastní, jako např. zápis do první třídy nejmladší dcery apod. Do výchovy dívky v dětském domově příliš nezasahuje, jelikož si myslí, že má na ni prostředí dětského domova pozitivní vliv. Sociální pracovnice vyzdvihuje zájem matky při řešení běžných událostí, jako doprovod dívky k lékaři. Matka by dle sociální pracovnice měla zapracovat na zlepšení vztahu mezi ní a dcerou, jelikož je jejich vztah založen spíše na kamarádkém vztahu. Z dceřiny strany nepanuje vůči matce žádná autorita.

Matka neprojevuje u **případu č. 2** žádný zájem o vzdělání a výchovu její dcery. V době, kdy měla dívku v péči, nedokázala zajistit povinnou docházku do školky. Příčinou může být i nízké vzdělání matky. NOZ (Zákon č. 89/2012 Sb., ©2023) udává, že *rodiče mají být všestranně příkladem svým dětem*, což v tomhle případě má na dívku negativní dopad. Dívka po návratu z dovolenkové pobyty začala být velmi negativní a stagnující v oblasti vzdělání. Tvrdila, že půjde na „pracák“, stejně jako její matka. Dívka od matky nepřebírá vhodné vzorce chování. Pohled sociální pracovnice na zajištění výchovy matky vůči dceři je negativní. Sociální pracovnice si myslí, že *pravděpodobně by nebyla schopna se o dívku samostatně postarat*.

Chlapec (**č. 3**) navštěvuje základní školu pro žáky se speciálními vzdělávacími potřebami. Matka s přechodem chlapce ze základní školy do výše zmíněné školy nesouhlasila, i když ji byla zprostředkována zpráva ze speciálně pedagogického centra, kde je změna školy

doporučena odborníky. Dle Šmída, Demjanové a kol. (2017) rodič musí zohlednit schopnosti, nadání, věk, a především názor dítěte při výběru školy. Matka tuto povinnost nechtěla zohlednit při výběru školy pro chlapce. Jak jsme zmiňovali u případu č. 2, dle NOZ (Zákon č. 89/2012 Sb., ©2023), *rodiče mají být všestranně příkladem svým dětem*. Opět se jedná o nevhodný vzor rodiče pro dítě. Matka i otec jsou nezodpovědní, dlouhodobě nezaměstnaní lidé, dopouštějí se údajně i krádeží. Matka také lže a podvádí. Žádná z uvedených vlastností a vzorců chování chlapci nepředává pozitivní zkušenosti a vzor. Do oblasti výchovy chlapce v dětském domově má tendence zasahovat, ovšem jak již bylo zmíněno, její výchovné působení není příliš příznivé. Je také velmi ovlivnitelná, pokud ji syn o něco požádá. Chlapec nectí autoritu vůči matce. Z pohledu sociálního pracovníka je v daném případě nutné, aby matka zapracovala především na svých nedostatcích a nadále se snažila o rozvoj vztahu mezi ní a chlapcem. I přes to, že se matka snaží naplňovat svou povinnost v oblasti vzdělávání a výchovy, jedná se spíše o naplňování, které nemají na syna pozitivní dopad.

Matka chlapce č. 4 se projevuje opět nestabilně. V rámci možností podporuje chlapce ve vzdělávání. Chtěla mu nabídnout i doučování, ovšem bylo by na místě, aby zhodnotila své rozumové schopnosti, které jsou pravděpodobně na nižší úrovni než úroveň chlapce. Doučování chlapce matkou tedy není v dané situaci relevantní. Otec se o vzdělání chlapce zajímá, ale zásadněji do této oblasti nezasahuje. Ve výběru školy chlapci nechávají svobodnou vůli. Z hlediska výchovy mu nejsou dobrým vzorem. Matka i otec žijí nepříznivým způsobem života, jsou nezaměstnaní, nemají stabilní bydlení, jsou závislí na alkoholu. V této oblasti není rodičovská odpovědnost u chlapce nijak naplňována. Stejně jako v přechozím případě, závisí vše na snaze matky zlepšit svou životní situaci, která by ji pomohla více rozvíjet svou rodičovskou odpovědnost vůči synovi.

Nyní představíme naplňování **oblasti zastupování a spravování jmění dítěte**, která je formulovaná ve čtvrté výzkumné otázce. Tuto oblast jsme rozšířili o zjištění poskytování finančních prostředků rodičů dětem a povinnost rodičů hradit péči za jejich děti, které jsou umístěné v dětském domově.

V této oblasti, je matka dívky (**případ č. 1**) jediná z výzkumníků, která je plátcem poplatku za úhradu péče v dětském domově. I přes to, že je matka v insolvenci, splácí své poplatky vůči dětskému domovu zodpovědně. Bohužel, svými dluhy dětem nepředává dobrý vzor. Dívku podporuje finančními prostředky, jedná se o nepravděpodobně kapesné pro dívku.

Matka dívky (**případu č. 2**) má vůči dceři povinnost předávat jí finanční jmění, které jí náleží. Jedná se o sirotčí důchod, který byl dívce minulý rok, z důvodu úmrtí otce, přiznán. Sirotčí důchod je vyplácen zákonném zástupci, což je matka. Dceřin důchod, který matka každý měsíc obdrží, odevzdává sociální pracovníci, která jej dívce uloží na vkladní knížku. Matka tuto činnost bere velmi zodpovědně. I přes to, že má vůči domovu dluhy za neplacení povinných úhrad, matka nezneužila finanční prostředky její dcery. Zákon č. 89/2012 Sb. ukládá, že pokud rodič nějakým způsobem znehodnotí jmění dítěte v neprospěch dítěte, je povinen tuto škodu uhradit (Zákon č. 89/2012 Sb., ©2023). Matka si tuto povinnost pravděpodobně uvědomuje a je v tomto směru její rodičovská odpovědnost naplňována, jestliže na oblast nahlížíme pouze z hlediska spravování jmění.

U **případu č. 3** se setkáváme s porušením povinnosti v rámci spravování jmění, které ukládá NOZ (Zákon č. 89/2012 Sb., ©2023): v případě, kdy by rodič jednal s majetkem dítěte proti jeho zájmům a právům, je dítěti jmenován opatrovník. Zákon přímo neupravuje, na co se jmění dítěte vztahuje, každopádně chlapec má nejednu zkušenost s matkou, která jeho majetek znehodnotila a výtěžek z něj použila pro své účely. I přes to, že se jedná majetek nízké hodnoty, tak se v dané situaci jedná jak o mírné porušení rodičovské odpovědnosti v oblasti spravování jmění, tak především o narušení jejich vztahu a důvěry. Chlapec neumí hospodařit s penězi, je pravděpodobné, že je zadlužený i vůči kamarádům. V nouzi o finanční prostředky je schopen prodat svůj majetek a použít tyto prostředky k jiným potřebám. Byl několikrát podezřelý z krádeže. Pravděpodobně se jedná o naučené vzorce chování, které pochytil od matky. Matce z důvodu finanční tísně nebyla stanovena úhrada za pobyt dítěte v dětském domově.

Oblast spravování jmění dítěte není plně naplňována u **případu č. 4**. Matka nesplácí finanční závazky, které vůči dětskému domovu má. I tento příběh poukazuje na známky nesprávného finančního hospodaření s penězi u matky. Chlapec nepřebírá od matky vzorce chování, nebere si z její zadluženosti příklad a snaží se těmito nesprávným vzorcům vyhnout. Nevhodné je zde působení matky na chlapce, jelikož existuje podezření, že s chlapcem prostřednictvím financí manipuluje, to je pohled sociální pracovníce.

Poslední zkoumanou oblastí je **péče o zdraví, tělesný, rozumový, citový a mravní vývoj**. Jedná se o obsáhlou oblast rodičovské odpovědnosti. Jde *tedy o působení na dítě, ovlivňování jeho myšlení, charakteru, vštěpování mu základních společenských hodnot, norem slušného chování, užití přiměřených výchovných prostředků v rámci usměrňování jeho výchovy atd.* (Šmíd, Demjanová a kol., 2017, str. 72,73). Některé z těchto oblastí musí rodič vykonávat i

v případě, kdy nemá dítě v péči (Šínová, Westphalová, Králíčková a kol., 2016). Popis na naplnění této oblasti tedy bude představen převážně ze situací, kdy je dítě rodiči svěřeno na dovolenkový pobyt.

Dívka (**případ č. 1**) tráví u matky dovolenkové pobyty vcelku pravidelně. Zdá se, že je v tomto případě oblast péče zajišťována dostatečně, z hlediska zajištění základních potřeb. Především se matka velmi zapojuje do oblasti zdraví dítěte, kdy se sama nabízí k doprovodu dívky k lékaři, po dobu pobytu dívky v dětském domově. Problematictější se zdá být vštěpování základních hygienických návyků dětem, které děti během pobytu u ní příliš nedodrží. To způsobilo v jednom případě i zdravotní problémy dítěte. V tomto případě se bavíme spíše o mladších sourozencích případu č. 1. Ohrožená je oblast citového vývoje, jelikož je pro dívku i její sourozence odloučení od matky stále velmi citlivé téma, často po ní strádají. Vhodné působení přichází od matky v oblasti morálního vývoje a hodnot, kdy děti vede k tomu, aby respektovaly autority. Rozvoj autority by měl proběhnout ve vztahu matky a případu č. 1, jelikož není dostatečně respektována.

Absence péče o zdraví, tělesný, rozumový, citový a mravní vývoj je u **případu č. 2** velmi znatelná. Matka nebyla schopna zajistit péči o dívku již v době, kdy byla dívka stále v její péči. Situace se opakovala při dovolenkovém pobytu dívky u bratra, kde po dobu pobytu taktéž nebyly řádně uspokojeny dívčiny základní potřeby. Narušen byl i mravní vývoj dívky, matka i bratr jí vštěpují nevhodné vzorce chování. Matka z vlastní iniciativy neprojevuje ani zájem o zdravotní stav dívky. Dívku uvádí do stresových situací, jelikož dívce slibuje návrat do rodiny, který momentálně není umožněn. Dle sociální pracovnice nemá matka kompetence dceru někam posunout. Zájmem matky by mělo momentálně být především rozvoj vztahu mezi ní a dcerou, což by pro dívku z hlediska oblasti citové vývoje bylo jistě pozitivní.

Důvod pro umístění **případu č. 3** nevycházel ze zanedbávání péče, ovšem po přijetí chlapce do dětského domova bylo znatelné, že matka nenaplňovala dostatečně oblast péče o zdraví, tělesný, rozumový, citový a mravní vývoj chlapce. Nyní matka projevuje zájem o zdravotní stav dítěte. V některých situacích se jednalo o přehnanou reakci matky na zdraví dítěte, čímž chlapce mohla dostat do stresových situací. Dovolenkové pobyty neměly na chlapce dobrý vliv. Po příjezdu z pobytu u rodiny bylo znát, že péče, kterou dostávají, není dostatečná. Chlapec nemá po dobu pobytů u rodiny žádný řád, nemusí plnit žádné povinnosti, což neprospívá jeho morálnímu vývoji. Celkový zájem o oblast péče je z matčiny strany nedostatečný.

Důvod umístění chlapce (**případ č. 4**) do dětského domova, čímž bylo zanedbávání a nedostatečná péče, může již vypovídat o tom, že oblast péče o dítě je v tomto případě nedostatečně naplňována. Jedná se o velmi silný příběh chlapce, který si z tohoto způsobu života, který u matky prožil, nebere žádný vzor. V době dovolenkového pobytu došlo v rodině k fyzickému napadení, kdy přítel matky napadl bratra chlapce (**případ č. 4**). Tato událost velmi narušila citovou vazbu chlapce k matce a způsobila fyzickou újmu bratra. Opět se jedná o případ, kde matka nemá kompetence v dané oblasti svého syna nějak posunout.

Na závěr této kapitoly zhodnotíme celkově, **jak rodiče naplňují rodičovskou odpovědnost vůči svým dětem, které jsou umístěny v dětském domově**, jedná se o hlavní výzkumnou otázku. Zhodnotíme, jak rodiče naplňují jednotlivé oblasti rodičovské odpovědnosti a jaký je pohled sociální pracovnice a popíšeme několik doporučení.

Matka **případu č. 1** naplňuje dostatečně všechny zmíněné oblasti rodičovské odpovědnosti. Pohled matky je lehce kritický vůči své osobě, a to především v oblasti vzdělávání. Přiznává, že vzdělání dětí nevěnuje tolik pozornosti, jak by pravděpodobně měla. Matka si uvědomuje své nedostatky a na situaci odebrání dětí z péče již reaguje kladně, protože si je vědoma, že na péči o všechny děti nestačila. Uvědomění důvodů, pro které byly děti do domova umístěny, je jedním ze zásadních kroků k tomu, aby matka začala pracovat na nápravě, což nyní právě dělá. I když dle sociální pracovnice není momentálně v jednání navrácení do dětí péče, tak chování matky předpovídá, že by toho mohla časem docílit. Vyzdvihnout je třeba matčinu kreativitu při plánování aktivit s dětmi, např. kulturní, sportovní a společenské aktivity. Podílí se na rozvoji v oblasti využití volného času, vede děti k smysluplnému trávení volného času. Dle sociální pracovnice by matka měla přehodnotit vztah s její dcerou, který postrádá autoritu ze strany dcery.

Oproti tomu, u **případu č. 2**, se setkáváme spíše s minimálním nebo úplným nenaplňování oblastí rodičovské odpovědnosti. Matka nejvíce rozvíjí oblast udržování kontaktu s dívkou, je ale zapotřebí, aby iniciativa přicházela z její strany. Jelikož z výpovědí vychází, že matka nemá kompetence dceru více rozvíjet, je nyní cílem prohlubování jejich vztahu. V tomto případě platí tvrzení Matouška a Pazlarové, že *hygienické podmínky a přiměřená strava jsou stavěny nad psychosociální potřeby dítěte* (2010, str. 60) a navržení ústavní výchovy dívky, bylo žádoucí.

Častý a pravidelný osobní kontakt probíhá mezi **případem č. 3** a jeho rodinou (prarodiče nebo matka). Dovolenkové pobyty probíhaly častěji, než je tomu nyní, ale chlapec to vynahrazuje jednodenními pobyty u rodiny. V této oblasti lze pozorovat v rámci možností

plnohodnotné naplňování rodičovské odpovědnosti. Jako celek je ovšem naplňování nedostačující. Matka se zajímá o všechny oblasti rodičovské odpovědnosti, ale o některé záležitosti, které nejsou natolik zásadní, vynakládá nadměrný zájem. Jedná se např. o situace, kdy matka nechtěla, aby syn chodil do školy v době covidové pandemie. Na naplňování těchto oblastí rodičovské odpovědnosti se podílí i prarodiče, převážně dědeček, chlapce. Chlapec k němu jezdí na dovolenkové pobyty, kde jeho dědeček dokáže zajistit základní potřeby pro chlapce. Sociální pracovnice zmiňuje, že je klíčové, aby matka uznala svou vlastní chybu, která vedla k odebrání dítěte z péče. Matka vidí chybu v systému, což potvrzuje Matoušek, Pazlarová (2014), kteří tvrdí, že rodina může vnímat sociálního pracovníka OSPOD jako viníka celé situace. Také popisují, že aby proběhl návrat dítěte do rodiny, musí si být rodina vědoma změn, které musí pro návrat dítěte do rodiny udělat.

U **případu č. 4** dochází k nedostatečnému naplňování rodičovské odpovědnosti. K zamyšlení vyvstává otázka, zda není ke zvážení, jestli je pobyt u matky pro chlapce stále žádoucí, vzhledem k tomu, že při nich dochází i k fyzickému napadení. V tomto případě je nutné prošetřit a odhalit situaci v rodině, zda je stále v zájmu dítěte, aby matka plnila povinnosti pramenící z rodičovské odpovědnosti. Problém může pramenit z nečinnosti OSPOD, jelikož dovolenkové pobyty probíhají zpravidla o víkendech, což je mimo pracovní dobu OSPOD (Motejl a kol.,2007) a nelze tedy pozorovat, jestli je dovolenkový pobyt chlapců u matky v zájmu chlapce i jeho bratra.

ZÁVĚR

Téma diplomové práce **naplňování rodičovské odpovědnosti u dětí a mládeže z dětských domovů** bylo zvoleno z toho důvodu, že je zmiňované téma opomíjeno. Problematika umístění dětí do dětských domovů je často diskutována, na to ovšem navazuje výše zmíněná problematika, a to neplnění rodičovské odpovědnosti během pobytu dítěte v dětském domově.

V teoretické části jsme popsali událost umístění dítěte do dětského domova. Právě řádné neplnění rodičovských povinností může být jedním z důvodů odebrání dítěte z péče a jeho následné umístění do dětského domova. V první kapitole jsme tedy čtenáře seznámili s činností orgánu sociálně-právní ochrany dětí, nadále s procesem odebrání dítěte z péče a jeho následné umístění do dětského domova. Jedna z podkapitol byla věnována tématu podpory rodiny, která je v kontextu odebrání dítěte z rodiny a jeho následném pobytu v dětském domově podstatně důležitá.

Druhá kapitola charakterizovala rodičovskou odpovědnost. Zmíněna byla legislativa, vznik a zánik odpovědnosti, nositel odpovědnosti. Dále byly charakterizovány oblasti rodičovské odpovědnosti, které jsou hlavním tématem diplomové práce. Na závěr kapitoly jsme ještě čtenářům popsali, co je rodičovství, a jak by mělo správné rodičovství vypadat.

Ústavní výchova je poslední kapitolou teoretické části. Dozvíte se, co je to ústavní výchova, komu může být nařízena, jaká jsou zařízení ústavní výchovy a mnoho dalšího. Následně jsme blíže popsali školské zařízení – dětský domov a objasnili, v čem spočívá práce a role sociálního pracovníka v dětském domově a jaké vlastnosti by měl mít.

V praktické části jsme zjišťovali, jak jsou jednotlivé oblasti rodičovské odpovědnosti naplňovány. K tomu jsme využili kvalitativní pojetí výzkumu. Data jsme sesbírali prostřednictvím rozhovorů se sociálními pracovníky a jedním rodičem. Cílem bylo získat výpovědi i ostatních rodičů, o nichž výzkum pojednává, ti se z časových či osobních důvodů rozhovorů nezúčastnili. K získání detailních informací jsme nadále využili způsob sběru dat analýzu dokumentů. Měli jsme k dispozici různé dokumenty (např. soudní rozhodnutí, zprávy od odborníků, program individuálního rozvoje dítěte a mnoho dalších), díky kterým jsme doplnili chybějící informace důležité pro výzkum. Následně proběhla analýza dat. Data jsme zpracovali do čtyř kazuistik. Na závěr proběhla interpretace dat, kde prezentujeme výsledky výzkumu.

Výzkum prokázal, že rodiče nenaplní dostatečně veškeré oblasti rodičovské odpovědnosti vůči svým dětem, které jsou umístěné v dětském domově. Rodiče se většinou snaží rozvíjet pouze některé oblasti rodičovské odpovědnosti. Naplňování odpovědnosti se potvrdilo především v oblasti udržování styku s dítětem, ostatní oblasti nebyly dostatečně naplňovány. Doporučením sociálních pracovníků bylo především rozvíjení vztahu mezi rodičem a dítětem, rozvoj autority u rodičů a pokračování v pravidelných osobních kontaktech mezi rodičem a dítětem. V některých případech jsme poukázali na práci OSPOD, která by mohla v oblasti naplňování rodičovské odpovědnosti zvýšit své působení na rodiče. Na závěr bychom chtěli konstatovat, že je důležité se tímto tématem zabývat, z důvodu přeplněnosti ústavních zařízení. Myslíme si, že v případě, kdy by se zvýšilo působení na rodiče v oblasti odstranění příčin, které vedly k umístění jejich dětí do dětských domovů, mohlo by tímto docházet k dřívějšímu odchodu dětí z dětských domovů. To by mělo pozitivní dopad převážně na deprivované děti. Naší snahou byla osvěta a prozkoumání tématu plnění rodičovské odpovědnosti. Práva a povinnosti plynoucí z rodičovské odpovědnosti jsou během umístění dítěte v dětském domově nenaplněny dostatečně. Rodič má po dobu, kdy je jeho dítě umístěné v dětském domově, odstranit příčiny, pro které bylo do zařízení umístěno a nadále by měl rozvíjet svou rodičovskou odpovědnost, jestliže jí není zbaven. Jak jsme zjistili, rodičovská odpovědnost je spíše zanedbávána, nežli rozvíjena.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

HENDL, Jan, 2005. Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace. Praha: Portál. ISBN 80-7367-040-2.

CHMELÁŘ, Tomáš, Oldřich MATOUŠEK a Hana PAZLAROVÁ, 2008. Děti potřebují rodinu: inovativní přístupy v práci s ohroženými rodinami: sborník příspěvků z mezinárodní konference konané v Praze ve dnech 22. a 23.5.2008. Praha: Občanské sdružení Člověk hledá člověka. ISBN 978-80-254-2683-8.

CHRASTINA, Jan, 2019. Případová studie - metoda kvalitativní výzkumné strategie a designování výzkumu: Case study - a method of qualitative research strategy and research design. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 978-80-244-5373-6.

JÁNSKÝ, P., 2014. Dítě s problémovým chováním a náhradní výchovná péče ve školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy. Vyd. 1. Hradec Králové: Gaudeamus. 292 s. ISBN 978-80-7435-534-9.

MATOUŠEK, Oldřich a Hana PAZLAROVÁ, 2010. Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny v kontextu plánování péče. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-739-8.

MATOUŠEK, Oldřich a Hana PAZLAROVÁ, 2014. Podpora rodiny: manuál pro pomáhající profese. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0697-2.

MATOUŠEK, Oldřich a Hana PAZLAROVÁ, 2016. Státní orgány sociálněprávní ochrany dětí: dobrá praxe z pohledu rodin a pracovníků. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum. ISBN 978-80-246-3336-7.

MATOUŠEK, Oldřich, ed., 2017. Dítě traumatizované v blízkých vztazích: manuál pro profesionály a rodiny. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-1242-3.

MATOUŠEK, Oldřich, 2013. Metody a řízení sociální práce. 3., aktualiz. a dopl. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0213-4.

MATOUŠEK, Oldřich, 2022. Strategie a postupy v sociální práci. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-1952-1.

MOTEJL, Otakar, Iva ČERNÁ, Klára PANOVSÁ a Petra MATYÁŠOVÁ, 2007. Rodina a dítě: Veřejný ochránce práv ombudsman. Praha 3: ASPI.

NOVOTNÁ, Věra a Vladimír FEJT, 2009. Sociálně-právní ochrana dětí. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského. ISBN 978-80-86723-77-8.

NOVOTNÁ, Věra, 2016. Zákon o sociálně-právní ochraně dětí s komentářem. 2., aktualizované vydání. Olomouc: ANAG. Právo (ANAG). ISBN 978-80-7554-022-5.

NOVOTNÝ, Petr, 2014. Nový občanský zákoník. Praha: Grada. Právo pro každého (Grada). ISBN 978-80-247-5163-4.

PEMOVÁ, Terezie a Radek PTÁČEK, 2022. Data o dětech: sociálně-právní ochrana dětí v České republice v datech. Praha: Grada. ISBN 978-80-271-1338-5.

SVOBODA, Jan a Leona JOCHMANNOVÁ, 2015. Krizové situace výchovy a výuky. Praha: Stanislav Juhaňák - Triton. ISBN 978-80-7387-935-8.

ŠÍNOVÁ, Renáta, Lenka WESTPHALOVÁ a Zdeňka KRÁLÍČKOVÁ, 2016. Rodičovská odpovědnost. Praha: Leges. Teoretik. ISBN 978-80-7502-179-3.

ŠMÍD, Ondřej, Radka Demjanová a kolektiv, 2017. Povinnosti a práva rodičů k dětem. Praha: Leges. Teoretik. ISBN 978-80-7502-195-3.

ŠVARŤÍČEK, Roman a Klára ŠEĐOVÁ, 2014. Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách. Vyd. 2. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0644-6.

SEZNAM PRÁVNÍCH NOREM

ČESKÁ REPUBLIKA. Zákon č. 359/1999 Sb. ze dne 9. prosince 1999 o sociálně-právní ochraně dětí. In: Sbíрка zákonů České republiky. Dostupné také z:

<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1999-359>

ČESKÁ REPUBLIKA. Zákon č. 89/2012 Sb. ze dne 3. února 2012 občanský zákoník. In: Sbíрка zákonů České republiky České republiky. Dostupné také z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-89>.

ČESKÁ REPUBLIKA. Zákon č. 109/2002 ze dne 5. února 2002 o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů. In: Sbíрка zákonů České republiky. Dostupné také z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2002-109>

ČESKÁ REPUBLIKA. Zákon č. 292/2013 Sb. ze dne 12. září 2013 zákon o zvláštních řízeních soudních. In: Sbíрка zákonů České republiky České republiky. Dostupné také z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2013-292>.

SEZNAM ELEKTRONICKÝCH ZDROJŮ

JOHNSON, Rebecca, Kevin BROWNE a Catherine HAMILTON-GIACHRITSIS, 2006. Young Children in Institutional Care at Risk of Harm. *Trauma, Violence, & Abuse* [online]. 7(1), 34-60 [cit. 2023-04-10]. ISSN 1524-8380. Dostupné z: <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/1524838005283696>.

doi:10.1177/1524838005283696.

ŘEZNÍČEK, David, KALVASOVÁ, Lucie. Rodičovská odpovědnost – neshoda rodičů ve vzdělání dítěte. [online] epravo.cz, 30. srpna 2019 [cit. 10. dubna 2023]. Dostupné na: <https://www.epravo.cz/top/clanky/rodicovska-odpovednost-neshoda-rodicu-ve-vzdelani-ditete>.

Vnitřní řád: Dětský domov Šance. Vnitřní řád [online]. Olomouc, 2023, 9.3.2023 [cit. 2023-04-10]. Dostupné z: https://static.ddolomouc.cz/web/download/vnitрни_rad.pdf

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

Apod. – a podobně

Atd. – a tak dále

Např. – například

NOZ – Nový občanský zákoník

OSPOD – orgán sociálně-právní ochrany dětí

Tj. – to je

SEZNAM TABULEK

Tabulka 1: výběr vzorků	41
Tabulka 2: výběr vzorků	41

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha P I: Otázky k rozhovorům

Příloha P II: Odpovědi respondenta (příběh č. 1, analyzovaný)

PŘÍLOHA P I: OTÁZKY K ROZHOVORŮM

Rozhovor s rodičem:

- 1) Jak se Váš život změnil po tom, co byl/a.....umístěna do dětského domova?
- 2) Jak často se vídáte s?
- 3) Jak to probíhá, když si chcete zažádat o dovolenku dítěte?
- 4) Stalo se někdy, že jste nestihl/a vyřídit žádost o dovolenku?
- 5) Jak trávíte čas s dítětem během dovolenky?
- 6) Chtěla byste, abyste si dítě mohl/a brávat na dovolenky častěji?
- 7) Ke komu chodí vaše dítě na dovolenky?
- 8) Jaká je spolupráce s OSPOD?
- 9) Jaká je spolupráce se sociální pracovníci dětského domova?
- 10) Jak s dítětem navazujete kontakt kromě dovolenek?
- 11) Zúčastňujete se různých událostí, které se vaše dítě účastní? Jestli ano/ne, proč?
- 12) Jak hodnotíte vzdělávání a školní výsledky vašeho dítěte?
- 13) Věnujete během času stráveným s dítětem nějaký čas přípravě do školy?
- 14) Chtěl/a byste něco k rozhovoru dodat?

Rozhovor se sociálním pracovníkem:

- 1) Jak hodnotíte spolupráci s daným rodičem?
- 2) Jaký je vztah mezi rodičem a dítětem?
- 3) Pokud udržuje kontakt s dítětem někdo jiný kromě rodiče, kdo a jak?
- 4) Jak často se rodič vídá s dítětem?
- 5) Jaká je spolupráce s rodičem ohledně vyřizování dovolenek?
- 6) Co myslíte, že motivuje rodiče k využívání dovolenek?
- 7) Jak tráví dítě čas s rodičem během dovolenky?
- 8) V jakém stavu (psychickém, fyzickém) je dítě po návratu z dovolenky?
- 9) Myslíte, že mají dovolenky na dítě pozitivní nebo negativní vliv?
- 10) Jaká je spolupráce s OSPOD během vyřizování dovolenek?
- 11) Z jakého důvodu, jestliže se to někdy stalo, byla dovolenka dítěte u rodiče zrušena?
- 12) Jakých významných událostí se rodič dítěte účastní?
- 13) Jak se rodič zajímá o zdravotní stav dítěte?
- 14) Jak by mohl rodič více rozvíjet svou rodičovskou odpovědnost vůči dítěti?

- 15) Je něco, na co jsme během rozhovoru zapomněli?
- 16) Chtěl/a byste něco k rozhovoru dodat?

PŘÍLOHA P II: ODPOVĚDI RESPONDENTA – ANALÝZA DAT

- Vzdělání a výchova
- Udržování osobního styku
- osobní charakteristika
- rodinná atmosféra
- správa rázu jízdy
- péče o dítě, jeho zdraví, tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj

OTÁZKY K ROZHOVORŮM

Rozhovor se sociálním pracovníkem o dítěti č. 1

Můžete slovy popsat příběh daného dítěte?

Dívka se dostala do domova v prosinci 2020, kdy jí bylo 14 let. V době puberty začaly doma problémy výchovného rázu, které matka nedokázala zvládnout, zejména nerespektování rodičovské autority, odcházení z domu a návraty v pozdních hodinách, kouření marihuany, alkohol, doma taky nepomáhala. V době distanční výuky si při covidu si neplnila žádné úkoly, neučila se, nevyzvedávala si úkoly ani po tom, co proběhla intervence matky, OSPOD či školy. Byla umístěna do diagnostického ústavu, kde se naučila a dokázala pravidla respektovat. Následně pak odmítala jezdit domů v případě, že tam bude partner matky. Dopadlo to tak, že si dívka zopakovala osmou třídu, nedokázala se ve škole opět zadaptovat, neplnila si školní povinnosti, nedodržovala žádná pravidla. Matka nedokázala být dostatečně důsledná, pracovala na směny a prostředí doma bylo pro dívku rizikové. Proto byla nakonec umístěna do našeho zařízení.

Jaký je vztah mezi rodičem a dítětem? Případně i vztahy mezi rodičem a ostatními sourozenci dívky?

Aktuální vztah mezi matkou a její dcerou je vcelku stabilní, i když spíše v rovině kamarádké, než autoritativní a rodičovské. Jsou spolu v častém spojení přes telefon, když to jde, matka si ji vezme na dovolenku nebo na vycházku. Pracuje stále na směnný provoz, a nakonec v roce 2021 byly umístěny do domova i další tři polorodi mladší sourozenci, se kterými má hezký vztah.

Jak hodnotíte spolupráci s daným rodičem?

S matkou dívky je od počátku dobrá spolupráce, hodně hraje roli i to, že nebydlí daleko, takže je – pokud je potřeba – po ruce. Dovolanky si určuje dle směn v práci, vždy se nahlásí dopředu. Příspěvek na děti vzhledem k insolvenční platí ve snížené výši a pravidelně. Domluva s ní je možná.

Pokud udržuje kontakt s dítětem někdo jiný kromě rodiče, kdo a jak?

Kolem dívky je pár lidí, kteří o ni jeví zájem, ale ona si určuje sama, zda je zrovna chce vidět. U otce byla na dovolence jednou, pokud jsou v kontaktu, přeže mě to nejde, je jí už 17. Občas

Obrázek - analýza rozhovoru

se za ní staví rodina, která ji zná od malička a vypomáhala jim v rámci nějakého dobročinného křesťanského spolku.

Jak často se rodič vidá s dítětem?

Myslím, že se s matkou vidají, kdykoliv je to trochu možné. Dcera ji navštěvuje v zaměstnání nebo i u ní doma. Často jezdí bez svých sourozenců, protože je nejstarší. Dle vnitřního řádu domova může jako jediná ze sourozenců opustit město, v němž se domov nachází, kvůli věku. Její sourozenci navštěvují první stupeň základní školy, ti mohou na vycházky pouze s doprovodem vychovatele nebo při podpisu převzetí odpovědnosti rodičem. Tato nejstarší dcera je tedy s matkou v kontaktu několikrát týdně. Někdy u ní byla i sama na dovolence, kde měly v plánu účast na nějakém festivalu nebo večírku. To velmi mrzelo mladší sourozence, záviděli starší sestře, že může k matce a oni ne. Tato situace se naštěstí mockrát neopakovala. Jinak chodí na dovolenkové pobyty, přibližně jednou do měsíce. Na různé školní prázdniny, jak velké, tak třeba vánoční, chodí taky většinou na dovolenky. O prázdninách byla u matky i se sourozenci na týden.

Jak tráví dítě čas s rodičem během dovolenky?

Úplnou představu nemám, ale na dovolenky si matka bere všechny děti společně, kolikrát má naplánovanou i nějakou akci, zoo, výlet a tak, dle svých časových a finančních možností. Jde vidět, že se jim snaží vynahrudit to, že jsou v domově, tak právě organizuje různé výlety. Někdy jen jedou na návštěvu k její kamarádce. Dcera ji také pomáhá s vařením, někdy i s péčí o mladší sourozence.

V jakém stavu (psychickém, fyzickém) je dítě po návratu z dovolenky?

Dívku občas trápí, v jaké situaci matka je a že to asi nemá rychlé řešení, cítí se zodpovědná i za sourozence a byla nešťastná i z toho, že nakonec taky skončily v domově a matka to jinak nezvládla. Myslím, že se matce i ulevilo, že je o děti postaráno, a i když ony by se rády vrátily zase domů, nevypadá to nijak nadějně. Aktuálně matka splácí vysoké dluhy v rámci insolvence.

Děti přichází po dovolenkových pobytech většinou nadšení, často obdarování buď finanční částkou nebo nějakou novou hračkou, novým kusem oblečení. Děti u matky nestrádají obživou, někdy matka ale nezvolí vhodnou stravu a děti mají žaludeční potíže. Stáva se to nejmladší dceří, která po dovolence několikrát trpěla žaludečními potížemi, pravděpodobně z fastfoodu, mastných jídel, velkým množstvím cukrovinek. Možná je to i psychosomatické, všechny děti po ní velmi strádají, hlavně den dva po návratu z těchto pobytů. Nastal ještě jeden problém, kdy

byl opět nejmladší dceři zjištěn zdravotní kožní problém pramenící z nedostatečné hygieny. Tyto situace jsou spíše výjimečné.

Myslíte, že mají dovolenky na dítě pozitivní nebo negativní vliv?

V tomto případě spatřuji dovolenky u matky jako čas, na který se všichni těší, a je jim vzácný.

Občas se jimi dívka snaží zakrýt nějakou svou akcí, ale to bylo s matkou už řešeno, že ji rozhodně nemá tímto směrem krýt a zdá se, že to dodržuje. Děti byly zvyklé už z pobytu doma, že matka často byla v práci nebo pryč, takže odloučení snáší vcelku dobře.

Co myslíte, že motivuje rodiče k využívání dovolenek?

Rodiče nemusím moc motivovat k dovolenkám, jsou na začátku informování o tom, že si mohou zažádat, dovolenku vždy schvaluje také příslušný OSPOD, který rodinu i prostředí zná. Pokud rodič může, této možnosti využívá. Snažíme se sledovat a konzultovat s OSPOD, jak dovolenky probíhají, pokud se vyskytne problém, jsme připraveni ho řešit i rodičem a stanovit nové podmínky dovolenek, když je potřeba.

Matka si žádá, když může, u otce byla dívka jednou, od té doby neprojevil zájem ani jeden.

Jaká je spolupráce s OSPOD během vyřizování dovolenek?

Bezproblémová. Matka se často stěhovala, než se situace ustálila, teď bydlí ve stejném městě jako děti, a OSPOD aktivně reagoval a prověřil nové bydlení. Aktivně spolupracoval s matkou.

Z jakého důvodu, jestliže se to někdy stalo, byla dovolenka dítěte u rodiče zrušena?

V této rodině jsme dovolenku nerušily nikdy.

Jakých významných událostí se rodič dítěte účastní?

Matka se snaží být součástí významnějších událostí osobně, byla s nejmladší dcerou u zápisu, i když přebírala vysvědčení, na druhou stranu dívka se snaží být i s matkou, když vnímá, že je potřeba /aktuálně ji doprovázela k lékaři. Těchto akcí se účastní podle toho, jaké má směny v práci. Tím, jak je teď sama se snaží vydělat co nejvíce peněz, a tak je v práci poměrně často. Ono samotná práce kuchaře je časově velmi náročná.

Jak se rodič zajímá o zdravotní stav dítěte?

Dívka je s matkou v častém, telefonickém kontaktu, takže má přehled o tom, co se děje. Pokud by se jí stal úraz, informovali bychom matku oficiální cestou. Dcera je citlivější povahy, tak

Obrázek 3 - analýza rozhovoru

matku informuje o všem. Matka z vlastní iniciativy kontaktuje domov za účelem doptání se situace ještě dříve, než svůj zdravotní problém dívka sdělí. Zatím se nejednalo o žádný závažný problém. Také ji doprovází k lékaři. Svému synovi zaplatila dioptrické brýle, snaží se zapojovat do záležitosti týkajících se zdraví dětí.

Platí rodič závazky vůči svému dítěti?

Ano, matka pravidelně nosí osobně úhradu jak příspěvku, tak soudně stanoveného výživného. A otec hraje též přes insolvenčního správce. Bohužel svými dluhy nedává dětem správný vzor, snažíme se dívku vzdělávat v oblasti finanční gramotnosti. Nyní si sama nakupuje potraviny a vaří si z nich. Musí si sama vyúčtovat své nákupy, zatím se jí daří. Dětem občas daruje nějaký finanční obnos nebo je po dobu vycházek či dovolenek zásobuje různými dary.

Prispívá rodič dítěti na kapesné, zajímá se o jeho finanční zásoby?

Myslím, že ano. Výživné od matky i otce ukládám dívce na vkladní knížku, kterou dostane po opuštění domova do svých rukou. Nadále dostávají nepravidelné kapesné od matky. Jak by mohl rodič více rozvíjet svou rodičovskou odpovědnost vůči dítěti?

pohled sociálního pracovníka { V tomto případě se obávám, že vzhledem k věku dívky a povaze matky už se rodičovská odpovědnost navyšovat nebude. Mají k sobě kamarádský vztah, kouří spolu, řeší otevřeně všechny věci, i ty, které by třeba nemuselo dítě o rodiči znát. Dívka se zklidnila, není k matce nekritická, ale bere ji takovou, jaká je, nikoliv jako autoritu.

Chtěl/a byste něco k rozhovoru dodat?

Za mě je to vše.

Obrázek 4 - analýza rozhovoru